

Załącznik nr 1.5 do uchwały Nr 3430/52a/2019
Krajowej Rady Biegłych Rewidentów
z dnia 21 marca 2019 r.

Material o charakterze edukacyjnym

**Brzmienie niniejszego standardu zostało ujednolicone na skutek zmian dostosowawczych
przyjętych uchwałą nr 1107/15a/2020 KRBR z dnia 8 września 2020 r.**

KRAJOWY STANDARD BADANIA 240

w brzmieniu

MIĘDZYNARODOWEGO STANDARDU BADANIA 240

**OBYWIAZKI BIEGŁEGO REWIDENTA PODCZAS
BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO DOTYCZĄCE OSZUSTW**

MIĘDZYNARODOWY STANDARD BADANIA 240

OBOWIĄZKI BIEGŁEGO REWIDENTA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO DOTYCZĄCE OSZUSTW

(Stosuje się do badań sprawozdań finansowych za okresy sprawozdawcze
rozpoczynające się 15 grudnia 2009 r. i później)

SPIS TREŚCI

	Paragraf
Wprowadzenie	
Zakres niniejszego MSB	1
Charakterystyka oszustwa	2-3
Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustwa	4-8
Data wejścia w życie	9
Cele	10
Definicje	11
Wymogi	
Zawodowy sceptycyzm	12-14
Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie.....	15
Procedury oszacowania ryzyka i związane z tym czynności	16-24
Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem....	25-27
Reakcja na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.....	28-33
Ocena dowodów badania.....	34-37
Brak możliwości kontynuowania zlecenia przez biegłego rewidenta.....	38
Pisemne oświadczenia	39
Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór	40-42
Komunikowanie się z organami regulacyjnymi i odpowiedzialnymi za egzekwowanie prawa	43
Dokumentacja.....	44-47
Zastosowanie i inny materiał objaśniający	
Charakterystyka oszustwa	A1-A6
Zawodowy sceptycyzm	A7-A9
Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie.....	A10-A11
Procedury oszacowania ryzyka i związane z tym czynności	A12-A27
Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem....	A28-A32
Reakcja na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.....	A33-A48
Ocena dowodów badania.....	A49-A53

OBOWIĄZKI BIEGŁEGO REWIDENTA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO
DOTYCZĄCE OSZUSTW

Brak możliwości kontynuowania zlecenia przez biegłego rewidenta	A54-A57
Pisemne oświadczenia	A58-A59
Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór	A60-A64
Komunikowanie się z organami regulacyjnymi i odpowiedzialnymi za egzekwowanie prawa	A65-A67

Załącznik 1: Przykłady czynników ryzyka oszustwa

Załącznik 2: Przykłady możliwych procedur badania odpowiednich do oszacowanych
ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Załącznik 3: Przykłady okoliczności wskazujących na możliwość oszustwa

Międzynarodowy Standard Badania (MSB) 240 „Obowiązki biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw” należy odczytywać w kontekście MSB 200 „Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania”.

Wprowadzenie

Zakres niniejszego MSB

1. Niniejszy Międzynarodowy Standard Badania (MSB) dotyczy obowiązków biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania finansowego dotyczących oszustw. W szczególności, poszerza on sposób stosowania MSB 315 (zmieniony)¹ i MSB 330² w odniesieniu do ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Charakterystyka oszustwa

2. Zniekształcenia sprawozdania finansowego mogą być spowodowane oszustwem lub błędem. Cechą odróżniającą oszustwo od błędu jest to, czy działanie, w wyniku którego powstało zniekształcenie sprawozdania finansowego, jest zamierzone czy niezamierzone.
3. Chociaż pojęcie oszustwa w rozumieniu prawa ma szerokie znaczenie, na potrzeby niniejszego standardu, biegły rewident zajmuje się tylko tymi oszustwami, które powodują istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego. Dwa rodzaje zamierzonych zniekształceń są ważne dla biegłego rewidenta – zniekształcenia polegające na oszukańczej sprawozdawczości finansowej i zniekształcenia wynikające ze sprzeniewierzenia majątku. Chociaż biegły rewident może podejrzewać lub, w rzadkich przypadkach, zidentyfikować wystąpienie oszustwa, nie ustala jednakże, czy w rozumieniu prawa oszustwo rzeczywiście wystąpiło. (Zob. par. A1-A6)

Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustwa

4. Główna odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw spoczywa na osobach sprawujących nadzór nad jednostką oraz na kierowniku jednostki. Jest ważne, aby kierownik jednostki, pod kontrolą osób sprawujących nadzór, kładło silny nacisk na zapobieganie oszustwu, co mogłoby ograniczyć możliwości wystąpienia oszustwa oraz na działania zniechęcające do oszustwa, co mogłoby powstrzymać osoby przed popełnieniem oszustwa ze względu na prawdopodobieństwo jego wykrycia i ukarania. Działania te obejmują zobowiązanie do tworzenia kultury opartej na zasadach uczciwości i etycznym postępowaniu, które mogą być wzmocniona poprzez aktywną kontrolę ze strony osób sprawujących nadzór. Kontrola ze strony osób sprawujących nadzór obejmuje rozważenie możliwości obejścia kontroli lub innego rodzaju wywierania nieodpowiedniego wpływu na proces sprawozdawczości finansowej, jak na przykład wysiłki kierownika jednostki do kontrolowania dochodów, aby wpływać na sposób postrzegania przez analityków wyników działalności jednostki i jej rentowności.

Odpowiedzialność biegłego rewidenta

5. Biegły rewident, przeprowadzając badanie zgodnie z MSB, jest odpowiedzialny za uzyskanie racjonalnej pewności, że sprawozdanie finansowe jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia niezależnie spowodowanego oszustwem czy błędem. Ze względu na nieodłączne ograniczenia badania występuje nieuniknione ryzyko, iż niektóre istotne zniekształcenia sprawozdania finansowego mogą nie zostać wykryte, mimo iż badanie zostało poprawnie zaplanowane i przeprowadzone zgodnie z MSB³.

¹ MSB 315 (zmieniony) „Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia poprzez zrozumienie jednostki i jej otoczenia”.

² MSB 330 „Reakcje biegłego rewidenta na oszacowane ryzyka”.

³ MSB 200 „Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania”, paragraf A53-A54.

6. Zgodnie z MSB 200⁴ potencjalny wpływ nieodłącznych ograniczeń jest szczególnie ważny w przypadku zniekształcenia wynikającego z oszustwa. Ryzyko niewykrycia istotnego zniekształcenia wynikającego z oszustwa jest wyższe od ryzyka niewykrycia istotnego zniekształcenia wynikającego z błędu. Spowodowane jest to tym, że oszustwo może zakładać podjęcie wyrafinowanych i starannie zorganizowanych systemów zaplanowanych w celu zatajenia ich, takich jak, fałszerstwo, umyślne niezaksięgowanie transakcji lub celowe złożenie nieprawdziwych oświadczeń biegłemu rewidentowi. Takie próby zatajenia mogą być nawet trudniejsze do wykrycia, jeśli towarzyszy im zмова. Może ona sprawić, że biegły rewident będzie sądził, że określone dowody badania mają przekonujący charakter, podczas gdy w rzeczywistości będą fałszywe. Możliwość wykrycia przez biegłego rewidenta oszustwa zależy od takich czynników, jak umiejętności sprawcy, częstotliwość i zakres dokonywanych manipulacji, zasięg zмowy, relatywna wielkość poszczególnych, zmanipulowanych kwot oraz stanowiska służbowe osób dokonujących oszustwa. O ile biegły rewident może zidentyfikować potencjalne możliwości popełnienia oszustwa, o tyle rzeczą trudną do ustalenia przez niego jest to, czy zniekształcenia w obszarach wymagających osądu, takich jak szacunki księgowo, są spowodowane błędem czy oszustwem.
7. Ponadto ryzyko niewykrycia przez biegłego rewidenta istotnego zniekształcenia wynikającego z oszustwa kierownictwa jest większe od ryzyka niewykrycia oszustwa popełnionego przez pracowników, ponieważ kierownictwo ma często możliwość bezpośredniego lub pośredniego manipulowania dokumentacją księgową i prezentowania oszukańczych informacji finansowych, lub omięcia procedur kontroli zaprojektowanych w celu zapobiegania tego typu oszustwom popełnianym przez innych pracowników.
8. W celu uzyskania racjonalnej pewności biegły rewident jest odpowiedzialny za zachowanie zawodowego sceptycyzmu w trakcie całego badania, poprzez rozważenie możliwości obejścia kontroli przez kierownictwo oraz uznanie faktu, że procedury badania, które są efektywne przy wykrywaniu błędów, mogą być nieefektywne przy wykrywaniu oszustw. Wymogi w niniejszym standardzie zostały sformułowane po to, aby pomóc biegłemu rewidentowi w identyfikacji i oszacowaniu ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz w zaprojektowaniu procedur służących wykryciu tego zniekształcenia.

Obowiązki biegłego rewidenta

- 8a. **Biegły rewident może mieć dodatkowe obowiązki, zgodnie z przepisami prawa, regulacją lub odpowiednimi wymogami etycznymi, odnoszące się do naruszenia przez jednostkę przepisów prawa i regulacji, w tym oszustw, które mogą różnić się od, lub wykraczać poza niniejszy i inne MSB, takie jak: (zob. par. A5a)**
 - (a) **reagowanie na zidentyfikowane lub podejrzewane naruszenie przepisów prawa i regulacji, w tym wymogi dotyczące specyficznej komunikacji z kierownikiem jednostki i osobami sprawującymi nadzór, ocena stosowności ich odpowiedzi na naruszenie i ustalenie, czy potrzebne jest dalsze działanie,**
 - (b) **przekazywanie informacji o zidentyfikowanym lub podejrzewanym naruszeniu przepisów prawa i regulacji innym biegłym rewidentom (na przykład przy badaniu skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej) oraz**
 - (c) **wymogi dokumentacyjne dotyczące zidentyfikowanego lub podejrzewanego naruszenia przepisów prawa i regulacji.**

⁴ MSB 200, paragraf A53.

Wypełnianie wszystkich dodatkowych obowiązków może dostarczyć dalszych informacji, które mają znaczenie dla pracy biegłego rewidenta, zgodnie z niniejszym i innymi MSB (na przykład dotyczących uczciwości kierownictwa lub gdzie to odpowiednie, osób sprawujących nadzór).

Data wejścia w życie

9. Niniejszy MSB stosuje się przy badaniu sprawozdań finansowych za okresy sprawozdawcze rozpoczynające się 15 grudnia 2009 r. i później.

Cele

10. Celami biegłego rewidenta są:
- (a) identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem,
 - (b) uzyskanie wystarczających i odpowiednich dowodów badania dotyczących oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem poprzez zaprojektowanie i zastosowanie właściwych reakcji oraz
 - (c) właściwa reakcja na oszustwo lub podejrzenie jego popełnienia zidentyfikowane podczas badania.

Definicje

11. Dla celów MSB następujące pojęcia mają znaczenia przypisane poniżej:
- (a) Oszustwo – zamierzone działanie podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, osoby sprawujące nadzór, pracowników lub strony trzecie, przy wykorzystaniu kłamstwa, w celu uzyskania nieuzasadnionej lub niezgodnej z prawem korzyści.
 - (b) Czynniki ryzyka oszustwa – zdarzenia lub warunki wskazujące na istnienie zachęt lub nacisków na popełnienie oszustwa, a także dające możliwości jego popełnienia.

Wymogi

Zawodowy sceptycyzm

12. Zgodnie z MSB 200⁵ biegły rewident zachowuje* zawodowy sceptycyzm w trakcie całego badania, mając na uwadze możliwość wystąpienia istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, niezależnie od jego wcześniejszych doświadczeń wskazujących na rzetelność i uczciwość kierownika jednostki oraz osób sprawujących nadzór. (Zob. par. A7-A8)
13. O ile jednak, biegły rewident nie ma podstaw, by sądzić, że jest inaczej, może on przyjąć zapisy i dokumenty jako autentyczne. Jeżeli zidentyfikowane w trakcie badania warunki nakazują mu uznać, że dokument może być nieautentyczny lub jego zapisy zostały zmienione, o czym nie poinformowano biegłego rewidenta, przeprowadza on dalsze dochodzenie. (Zob. par. A9)

⁵ MSB 200 "Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania", paragraf 15.

* *Uw. tłum.* – Stosowane w każdym MSB w części określającej wymogi sformułowanie *auditor shall + czynność* przetłumaczono na język polski za pomocą czasu teraźniejszego, *biegły rewident wykonuje czynność*, zgodnie z konwencją tłumaczeniową przyjętą w Unii Europejskiej. Niezastosowanie formy nakazowej poprzez użycie słów *musi, ma, powinien* itp. nie zmienia faktu, że wyrażona w ten sposób czynność wskazuje na zobowiązanie biegłego rewidenta do jej wykonania, a zwolnienie od tego wymogu może nastąpić jedynie w sposób przewidziany w danym MSB.

14. Jeżeli odpowiedzi na zapytania kierowane do kierownika jednostki lub osób sprawujących nadzór są niespójne, biegły rewident sprawdza te niespójności.

Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie

15. MSB 315 (zmieniony) wymaga przeprowadzenia dyskusji pomiędzy członkami zespołu wykonującego zlecenie oraz ustalenia przez partnera odpowiedzialnego za zlecenie, jakie sprawy należy zakomunikować członkom zespołu nieuczestniczącym w dyskusji⁶. W dyskusji kładzie się szczególny nacisk na to, w jaki sposób i w którym miejscu sprawozdanie finansowe jednostki może być podatne na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem, w tym, jak oszustwo mogłoby zostać popełnione. Dyskusję przeprowadza się, nie biorąc pod uwagę przekonań członków zespołu wykonującego zlecenie o rzetelności i uczciwości kierownika jednostki oraz osób sprawujących nadzór. (Zob. par. A10-A11)

Procedury oszacowania ryzyka i związane z tym czynności

16. Wykonując, zgodnie z wymogami MSB 315 (zmienionego)⁷, procedury oszacowania ryzyka oraz związane z tym czynności w celu uzyskania zrozumienia jednostki i jej otoczenia, w tym wewnętrznej kontroli jednostki, biegły rewident przeprowadza procedury wymienione w paragrafach 17-24, w celu uzyskania informacji służących identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Kierownictwo i inne osoby w jednostce

17. Biegły rewident kieruje do kierownika jednostki zapytania dotyczące:
- (a) dokonanego przez kierownika jednostki oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem, w tym rodzaju, zakresu i częstotliwości dokonywania takich oszacowań, (zob. par. A12-A13)
 - (b) stosowanego przez kierownika jednostki procesu identyfikowania i reagowania na ryzyka oszustwa w jednostce, w tym na specyficzne ryzyka oszustwa zidentyfikowane przez kierownika jednostki, na które zwrócono jego uwagę lub grupy transakcji, salda kont albo ujawnienia, których może dotyczyć ryzyko oszustwa, (zob. par. A14)
 - (c) przekazania przez kierownika jednostki, o ile miało ono miejsce, osobom sprawującym nadzór informacji, dotyczących procesu identyfikacji i reagowania na ryzyko oszustwa w jednostce oraz
 - (d) przekazania przez kierownika jednostki, o ile miało ono miejsce, pracownikom informacji, na temat jego poglądów dotyczących praktyk gospodarczych oraz etycznego zachowania.
18. Biegły rewident kieruje zapytania do kierownika jednostki ,i jeśli to konieczne, do innych osób w jednostce, aby ustalić, czy posiadają one wiedzę na temat wszelkich rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemyanych oszustw dotyczących jednostki. (Zob. par. A15-A17)
19. W przypadku jednostek posiadających funkcję audytu wewnętrznego, biegły rewident kieruje zapytania do odpowiednich osób realizujących zadania w ramach tej funkcji, aby ustalić, czy posiadają oni wiedzę dotyczącą jakichkolwiek rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemyanych oszustw dotyczących jednostki i poznać ich poglądy na temat ryzyk oszustwa. (Zob. par. A18)

⁶ MSB 315 (zmieniony), paragraf 10.

⁷ MSB 315 (zmieniony), paragrafy 5-24.

Osoby sprawujące nadzór

20. Jeśli nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką⁸, biegły rewident uzyskuje zrozumienie, w jaki sposób osoby te nadzorują proces identyfikowania i reagowania przez kierownika jednostki na ryzyka oszustwa w jednostce oraz kontrolę wewnętrzną ustanowioną przez kierownika jednostki w celu ograniczenia tych ryzyk. (Zob. par. A19-A21)
21. Jeśli nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką, biegły rewident kieruje zapytania do osób sprawujących nadzór, aby ustalić, czy posiadają wiedzę na temat wszelkich rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemanych oszustw dotyczących jednostki. Zapytania te są kierowane w części po to, aby potwierdzić odpowiedzi uzyskane od kierownika jednostki.

Zidentyfikowane nietypowe lub nieoczekiwane powiązania

22. Biegły rewident ocenia, czy nietypowe lub nieoczekiwane powiązania, które zostały zidentyfikowane w trakcie przeprowadzenia procedur analitycznych, w tym odnoszących się do kont przychodów, mogą wskazywać na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Pozostałe informacje

23. Biegły rewident rozważa, czy uzyskane przez niego inne informacje wskazują na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A22)

Ocena czynników ryzyka oszustwa

24. Biegły rewident ocenia, czy informacje uzyskane na podstawie innych procedur oszacowania ryzyka oraz przeprowadzonych związanych z nimi czynności wskazują na istnienie jednego lub większej liczby czynników ryzyka oszustwa. O ile czynniki ryzyka oszustwa niekoniecznie świadczą o istnieniu oszustwa, często towarzyszą okolicznościom, w których doszło do popełnienia oszustwa i dlatego mogą wskazywać na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A23-A27)

Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

25. Zgodnie z MSB 315 (zmienionym) biegły rewident identyfikuje i dokonuje oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego i na poziomie stwierdzenia dla grup transakcji, sald kont i ujawnień⁹.
26. Identyfikując i szacując ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem biegły rewident, w oparciu o założenie, że ryzyka oszustwa wiążą się z ujmowaniem przychodów, ocenia, które rodzaje przychodów, transakcji związanych z przychodami lub stwierdzeń, mogą stanowić podstawę takich ryzyk. Paragraf 47 określa wymogi co do dokumentacji, w oparciu o którą biegły rewident stwierdza, że założenie to nie ma zastosowania w warunkach danego zlecenia, a tym samym, nie identyfikuje ujmowania przychodów jako ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A28-A30)
27. Biegły rewident traktuje oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem jako ryzyka znaczące, a tym samym, w stopniu w jakim do tej pory tego nie uczynił,

⁸ MSB 260 (zmieniony) „Komunikowanie się z osobami sprawującymi nadzór”, paragraf 13.

⁹ MSB 315 (zmieniony), paragraf 25.

uzyskuje zrozumienie odpowiednich kontroli jednostki, w tym czynności kontrolnych odnoszących się do tych ryzyk. (Zob. par. A31-A32)

Reakcja na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ogólne reakcje

28. Zgodnie z MSB 330 biegły rewident określa ogólne reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego¹⁰. (Zob. par. A33)
29. Określając ogólne reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego, biegły rewident:
 - (a) wyznacza i nadzoruje personel, biorąc pod uwagę wiedzę, umiejętności i zdolności członków zespołu, którym przydzielono znaczące obowiązki związane ze zleceniem oraz oszacowanie przez biegłego rewidenta ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem dla danego zlecenia, (zob. par. A34-A35)
 - (b) rozważa, czy wybór i zastosowanie zasad (polityki) rachunkowości przez jednostkę, w szczególności tych dotyczących subiektywnych wycen i złożonych transakcji, może wskazywać na oszukańczą sprawozdawczość finansową wynikającą z dążenia kierownika jednostki do kształtowania dochodów oraz
 - (c) uwzględnia element nieprzewidywalności przy wyborze rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania. (Zob. par. A36)

Procedury badania reagujące na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzenia

30. Zgodnie z MSB 330 biegły rewident projektuje i przeprowadza dalsze procedury badania, których rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres reagują na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzenia¹¹. (Zob. par. A37-A40)

Procedury badania reagujące na ryzyka związane z obchodzeniem kontroli przez kierownika jednostki

31. Kierownik jednostki znajduje się w wyjątkowej sytuacji, która umożliwia mu popełnianie oszustw, ponieważ ma możliwość manipulowania zapisami księgowymi i sporządzania oszukańczego sprawozdania finansowego poprzez obejście kontroli, które w innych sytuacjach wydają się działać skutecznie. Chociaż poziom ryzyka obejścia kontroli przez kierownika jednostki będzie różny w poszczególnych jednostkach, tym niemniej ryzyko to występuje we wszystkich jednostkach. Z uwagi na trudny do przewidzenia sposób obejścia tych kontroli, jest to ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, dlatego uznaje się je za ryzyko znaczące.
32. Niezależnie od oszacowania przez biegłego rewidenta ryzyk obejścia kontroli przez kierownika jednostki, biegły rewident projektuje i przeprowadza procedury badania, aby:
 - (a) sprawdzić odpowiedniość zapisów dziennika dokonanych w księdze głównej oraz innych korekt wprowadzonych podczas sporządzania sprawozdania finansowego. Projektując i przeprowadzając procedury badania dla takich testów, biegły rewident:

¹⁰ MSB 330, paragraf 5.

¹¹ MSB 330, paragraf 6.

- (i) kieruje zapytania do osób uczestniczących w procesie sprawozdawczości finansowej dotyczące nieodpowiednich lub nietypowych działań związanych z przetwarzaniem zapisów księgowych i innych korekt,
 - (ii) wybiera zapisy księgowe i inne korekty wprowadzone na zakończenie okresu sprawozdawczego oraz
 - (iii) rozważa potrzebę sprawdzenia zapisów księgowych i innych korekt dokonanych w ciągu okresu sprawozdawczego, (zob. par. A41-A44)
- (b) dokonać przeglądu szacunków księgowych pod kątem ich stroniczości oraz ocenić, czy okoliczności będące źródłem stroniczości, o ile mają miejsce, stanowią ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Dokonując takiego przeglądu, biegły rewident:
- (i) rozważa, czy osądy i decyzje kierownika jednostki w trakcie ustalania szacunków księgowych ujętych w sprawozdaniu finansowym, mimo iż z osobna wydają się racjonalne, wskazują na możliwą stroniczość części kierownictwa jednostki, która może być źródłem ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Jeśli tak, biegły rewident dokonuje ponownej łącznej oceny wszystkich szacunków księgowych oraz
 - (ii) przeprowadza retrospektywny przegląd osądów i założeń przyjętych przez kierownika jednostki, które dotyczą znaczących szacunków księgowych odzwierciedlonych w sprawozdaniu finansowym za ubiegły rok, (zob. par. A45-A47)
- (c) ocenić, czy w przypadku znaczących transakcji niemieszczących się w ramach normalnego toku działalności jednostki, bądź też tych, które z innych względów wydają się być nietypowe w świetle zrozumienia jednostki i jej otoczenia przez biegłego rewidenta na temat jednostki i jej środowiska oraz w świetle innych informacji uzyskanych w trakcie badania, biegły rewident ocenia, czy uzasadnienie ekonomiczne dla tych transakcji (lub jego brak) sugeruje, że zawarto je w celu realizacji oszukańczej sprawozdawczości finansowej lub zatajenia faktu zawłaszczenia majątku. (Zob. par. A48)
33. Biegły rewident ustala, czy w celu określenia reakcji na zidentyfikowane ryzyka obejścia kontroli przez kierownika jednostki, powinien dodatkowo przeprowadzić inne procedury badania, niż szczegółowo wskazane powyżej (tj. wtedy, gdy występują specyficzne dodatkowe ryzyka obejścia kontroli przez kierownika jednostki, które nie są w części objęte procedurami przeprowadzanymi w celu spełnienia wymogów zawartych w paragrafie 32).

Ocena dowodów badania (Zob. par. A49)

34. Biegły rewident ocenia, czy procedury analityczne przeprowadzone tuż przed zakończeniem badania, w czasie formułowania ogólnego wniosku, czy sprawozdanie finansowe traktowane jako całość jest zgodne z jego rozumieniem jednostki, wskazują na wcześniej nieuwzględnione ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A50)
35. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował zniekształcenie, ocenia, czy wskazuje ono na istnienie oszustwa. Jeżeli takie wskazanie ma miejsce, biegły rewident ocenia wpływ zniekształcenia w powiązaniu z innymi aspektami badania, a szczególnie na wiarygodność oświadczeń kierownika jednostki, zakładając, że jest mało prawdopodobne, aby wystąpienie oszustwa było zdarzeniem odosobnionym. (Zob. par. A51)

36. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował zniekształcenie, niezależnie od poziomu jego istotności, i ma powody, aby przypuszczać, że jest lub może być ono wynikiem oszustwa, w które mogą być zamieszane osoby z kierownictwa (w szczególności wyższego szczebla), dokonuje ponownego oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz jego wpływu na rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania odpowiadających oszacowanym ryzykom. Biegły rewident rozważając ponownie wiarygodność wcześniej uzyskanych dowodów badania rozważa także, czy okoliczności lub warunki wskazują na możliwą zмовę obejmującą pracowników, kierownictwo oraz strony trzecie. (Zob. par. A52)
37. Jeżeli biegły rewident potwierdza, lub nie jest w stanie sformułować wniosku, że sprawozdanie finansowe zawiera istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem, to ocenia skutki tego dla badania. (Zob. par. A53)

Brak możliwości kontynuowania zlecenia przez biegłego rewidenta

38. Jeżeli na skutek zniekształcenia powstałego w wyniku oszustwa lub podejrzanego oszustwa, biegły rewident napotyka wyjątkowe okoliczności, które poddają w wątpliwość możliwość kontynuowania przez niego badania, biegły rewident:
- (a) określa swoją zawodową i prawną, mającą zastosowanie odpowiedzialność w danych okolicznościach, w tym, czy istnieje wymóg poinformowania osoby lub osób, które zleciły mu badanie, lub też, w niektórych przypadkach, organów regulacyjnych,
 - (b) rozważa, czy jest właściwym, aby wycofać się ze zlecenia, jeżeli jest to możliwe zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami prawa lub regulacją oraz
 - (c) jeżeli biegły rewident wycofuje się ze zlecenia:
 - (i) omawia z kierownictwem odpowiedniego szczebla lub z osobami sprawującymi nadzór wycofanie się ze zlecenia i przyczyny podjęcia tej decyzji oraz
 - (ii) ocenia, czy istnieje zawodowy lub prawny wymóg poinformowania osoby lub osób, które zleciły mu badanie lub, w niektórych przypadkach, organów regulacyjnych, o wycofaniu się ze zlecenia i przyczynach podjęcia tej decyzji. (Zob. par. A54-A57)

Pisemne oświadczenia

39. Biegły rewident otrzymuje od kierownika jednostki oraz, tam gdzie to zasadne, od osób sprawujących nadzór pisemne oświadczenia, że:
- (a) potwierdzają oni swoją odpowiedzialność za zaprojektowanie, wdrożenie i zapewnienie działania kontroli wewnętrznej, służącej zapobieganiu i wykrywaniu oszustw,
 - (b) ujawnili oni biegłemu rewidentowi wyniki oszacowanego przez nich ryzyka, że sprawozdanie finansowe może zawierać istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem,
 - (c) ujawnili oni biegłemu rewidentowi swoją wiedzę na temat oszustwa lub podejrzanego oszustwa dotyczącego jednostki, w które zaangażowani są:
 - (i) kierownik jednostki,
 - (ii) pracownicy odgrywający znaczącą rolę w ramach kontroli wewnętrznej lub
 - (iii) inne osoby, jeżeli oszustwo może mieć istotny wpływ na sprawozdanie finansowe, oraz

- (d) ujawnili oni biegłemu rewidentowi swoją wiedzę na temat wszelkich zarzutów lub podejrzeń o oszustwo wpływających na sprawozdanie finansowe jednostki, zgłoszonych przez pracowników, byłych pracowników, analityków, organy regulatorów i innych. (Zob. par. A58-A59)

Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującym nadzór

~~40. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował oszustwo lub otrzymał informacje wskazujące na możliwość wystąpienia oszustwa, bez zbędnej zwłoki informuje o tych sprawach kierownictwo odpowiedniego szczebla, aby informacje te, w zakresie mającym związek z ich obowiązkami, dotarły do osób ponoszących główną odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw. (Zob. par. A60)~~

~~41. O ile nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką, a biegły rewident zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo z udziałem:~~

~~(a) kierownika jednostki,~~

~~(b) pracowników odgrywających znaczącą rolę w ramach kontroli wewnętrznej lub~~

~~(c) innych osób, jeżeli oszustwo prowadzi do istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego,~~

~~informuje on bez zbędnej zwłoki o tych sprawach osoby sprawujące nadzór. Jeżeli biegły rewident podejrzewa oszustwo z udziałem kierownika jednostki, informuje o swych podejrzeniach osoby sprawujące nadzór i omawia z nimi rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania, które są niezbędne do zakończenia badania. (Zob. par. A61-A63)~~

~~42. Biegły rewident informuje osoby sprawujące nadzór o wszystkich innych sprawach związanych z oszustwem, które w jego ocenie mają związek z ich odpowiedzialnością. (Zob. par. A64)~~

40. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował oszustwo lub otrzymał informacje wskazujące na możliwość wystąpienia oszustwa, biegły rewident bez zbędnej zwłoki informuje o tych sprawach, o ile nie jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, kierownictwo odpowiedniego szczebla, aby informacje te, w zakresie mającym związek z ich obowiązkami, dotarły do osób ponoszących główną odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw. (Zob. par. A59a – A60)

41. O ile nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką, a biegły rewident zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo z udziałem:

(a) kierownika jednostki,

(b) pracowników odgrywających znaczącą rolę w ramach kontroli wewnętrznej lub

(c) innych osób, jeżeli oszustwo prowadzi do istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego

informuje on bez zbędnej zwłoki o tych sprawach osoby sprawujące nadzór. Jeżeli biegły rewident podejrzewa oszustwo z udziałem kierownictwa, informuje o swych podejrzeniach osoby sprawujące nadzór i omawia z nimi rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania niezbędnych do zakończenia badania. Taka komunikacja z osobami sprawującymi nadzór jest wymagana, o ile nie jest zakazana przez przepisy prawa lub regulację. (Zob. par. A59a, A61 – A63)

42. Biegły rewident informuje, o ile nie jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, osoby sprawujące nadzór o wszelkich innych sprawach związanych z oszustwem, które w jego ocenie mają związek z ich odpowiedzialnością. (Zob. par. A59a, A64)

Komunikowanie się z regulatorami i organami egzekucyjnymi

Informowanie o oszustwie odpowiedniego organu spoza jednostki

~~43. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo określa, czy spoczywa na nim obowiązek przekazania informacji o stwierdzonym lub podejrzewanym oszustwie stronom spoza jednostki. Pomimo, że spoczywający na biegłym rewidencie zawodowy obowiązek zachowania poufności na temat klienta może wykluczać przekazywanie tego rodzaju informacji, tym niemniej spoczywająca na biegłym rewidencie prawna odpowiedzialność może uchylić w pewnych okolicznościach obowiązek zachowania poufności. (Zob. par. A65-A67)~~

43. Jeżeli biegły rewident zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo, biegły rewident ustala czy wymogi przepisów prawa, regulacji lub odpowiednich wymogów etycznych: (Zob. par. A65-A67)

- (a) wymagają od biegłego rewidenta poinformowania odpowiedniego organu spoza jednostki,
- (b) ustanawiają obowiązki, zgodnie z którymi informowanie odpowiedniego organu spoza jednostki może być odpowiednie w danych okolicznościach.

Dokumentacja

44. W dokumentacji badania¹ dotyczącej sposobu zrozumienia jednostki i jej otoczenia przez biegłego rewidenta oraz oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia, którego wymaga MSB 315 (zmieniony)², biegły rewident zamieszcza:

- (a) znaczące decyzje podjęte w trakcie dyskusji przeprowadzonej w gronie zespołu wykonującego zlecenie, dotyczące podatności sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem oraz
- (b) zidentyfikowane i oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia na poziomie sprawozdania finansowego i na poziomie stwierdzenia.

45. W dokumentacji badania dotyczącej reakcji biegłego rewidenta na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia, biegły rewident zamieszcza wymagane przez MSB 330³:

- (a) ogólną reakcję na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego oraz o rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania oraz powiązaniu tych procedur z oszacowanymi ryzykami istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzenia oraz
- (b) wyniki tych procedur badania, w tym tych zaprojektowanych w celu odpowiedzi na ryzyko obejścia kontroli przez kierownika jednostki.

46. Biegły rewident zamieszcza w dokumentacji badania informacje dotyczące oszustwa, które przekazał kierownikowi jednostki, osobom sprawującym nadzór, organom regulacyjnym i innym.

¹ MSB 230 „Dokumentacja badania”, paragrafy 8-11 oraz paragraf A6.

² MSB 315 (zmieniony), paragraf 32.

³ MSB 330, paragraf 28.

47. Jeżeli biegły rewident doszedł do wniosku, że założenie o występowaniu ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związanego z ujmowaniem przychodów nie ma zastosowania w przypadku danego zlecenia, zamieszcza uzasadnienie takiego wniosku w dokumentacji badania.

Zastosowanie i inny materiał objaśniający

Charakterystyka oszustwa (Zob. par. 3)

A1. Oszustwo, niezależnie od tego, czy ma formę oszukańczej sprawozdawczości, czy zawłaszczenia majątku, wiąże się z występowaniem zachęt lub nacisków na dokonanie oszustwa, dostrzeganiem możliwości jego popełnienia oraz istnieniem usprawiedliwienia dla jego popełnienia. Na przykład:

- zachęty lub naciski, na dopuszczenie do oszukańczej sprawozdawczości finansowej mogą występować wówczas, gdy kierownik jednostki jest pod naciskiem wywieranym z wewnątrz lub z zewnątrz jednostki, aby osiągnąć oczekiwany (być może nierealistyczny) poziom dochodów lub wyników finansowych - zwłaszcza gdy konsekwencje niezrealizowania celów finansowych mogą być dla kierownika jednostki znaczące. Analogicznie, osoby mogą mieć motyw zachęcający do zawłaszczenia majątku, na przykład, gdyż prowadzą życie ponad stan,
- sprzyjające warunki do popełnienia oszustwa mogą istnieć, gdy dana osoba widzi możliwość obejścia kontroli wewnętrznej, na przykład, dzięki zajmowanemu stanowisku lub posiadanej wiedzy na temat konkretnych słabości kontroli wewnętrznej,
- niektóre osoby mogą usprawiedliwiać fakt popełnienia czynu oszukańczego. Niektóre osoby cechuje nastawienie, charakter lub system wartości etycznych pozwalający im w sposób świadomy i zamierzony postępować nieuczciwie. Tym niemniej, osoby, które byłyby uczciwe w innych okolicznościach, mogą popełnić oszustwo w otoczeniu, w którym wywierany jest na nie odpowiedni nacisk.

A2. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa obejmuje umyślne zniekształcenia, w tym pominięcie kwot bądź ujawnień w sprawozdaniu finansowym, mających wprowadzić w błąd użytkowników sprawozdania finansowego. Może być spowodowana dążeniem kierownika jednostki do takiego kształtowania dochodów, aby oszukać użytkowników sprawozdania finansowego poprzez ich wpływ na sposób postrzegania przez nich wyników działalności i rentowności jednostki. Tego rodzaju zarządzanie dochodami może mieć początek w drobnych działaniach lub w nieodpowiednich korektach założeń i zmianach osądów dokonywanych przez kierownika jednostki. Naciski i zachęty mogą prowadzić do zwiększenia skali tych działań tak, iż ich skutkiem jest oszukańcza sprawozdawczość finansowa. Taka sytuacja może powstać wówczas, gdy w wyniku nacisków, aby sprostać oczekiwaniom rynkowym lub dążenia do maksymalizacji wynagrodzeń uzależnionych od wyników działalności, kierownik jednostki umyślnie zajmuje stanowisko prowadzące do oszukańczej sprawozdawczości finansowej poprzez zniekształcenie w sposób istotny sprawozdania finansowego. W niektórych jednostkach kierownik jednostki może być zmotywowany do znaczącego obniżania dochodów, aby w ten sposób zmniejszyć podatki lub też do sztucznego zawyżenia dochodów w celu zapewnienia sobie finansowania ze strony banku.

A3. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa może być skutkiem:

- manipulacji, podrabiania (w tym fałszerstwa) lub zmiany zapisów księgowych bądź dokumentacji źródłowej, na podstawie których sporządza się sprawozdanie finansowe,
 - błędnej prezentacji lub umyślnego pominięcia zdarzeń, transakcji i innych znaczących informacji w sprawozdaniu finansowym,
 - zamierzonego niewłaściwego zastosowania zasad (polityki) rachunkowości w odniesieniu do kwot, klasyfikacji, sposobu prezentacji lub ujawnień.
- A4. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa często wiąże się z obejściem kontroli przez kierownika jednostki, które w innym przypadku wydają się działać skutecznie. Oszustwo może być dokonane przez kierownika jednostki, który obchodzi kontrole poprzez zastosowanie w sposób zamierzony następujących technik:
- dokonywanie fikcyjnych zapisów w księdze głównej, w szczególności w okresie bliskim końca okresu sprawozdawczego, aby w ten sposób manipulować wynikami działalności lub aby osiągnąć inne cele,
 - nieodpowiednio korygowane założenia oraz zmiana osądów związanych z oszacowaniami sald kont,
 - pomijanie, ujmowanie z wyprzedzeniem lub z opóźnieniem w sprawozdaniu finansowym zdarzeń i transakcji mających miejsce w trakcie okresu sprawozdawczego,
 - pomijanie, ukrywanie lub zniekształcenie ujawnień wymaganych przez mające zastosowanie ramowe założenia sprawozdawczości finansowej lub ujawnień, które są niezbędne do osiągnięcia rzetelnej prezentacji,
 - ukrywanie faktów, które mogłyby wpływać na kwoty ujęte w sprawozdaniu finansowym,
 - uczestnictwo w złożonych transakcjach, których struktura ma na celu prowadzić do błędnego przedstawienia sytuacji finansowej albo wyników działalności finansowej jednostki,
 - zmienianie zapisów i warunków dotyczących znaczących i nietypowych transakcji.
- A5. Zawłaszczenie majątku polega na kradzieży majątku należącego do jednostki i jest często dokonywane przez pracowników, a dotyczy stosunkowo małych i nieznaczących kwot. Tym niemniej proceder taki może także dotyczyć kierownika jednostki, mającego zwykle więcej możliwości ukrycia lub zatajenia zawłaszczenia w trudny do wykrycia sposób. Zawłaszczenie majątku może następować w różny sposób obejmujący:
- sprzeniewierzenie wpływów (na przykład, zawłaszczania wpływów z tytułu spłaty należności lub skierowanie na osobiste konta bankowe spłat należności objętych odpisem aktualizującym),
 - kradzież aktywów rzeczowych lub własności intelektualnej (na przykład, kradzież zapasów na własny użytek lub w celu sprzedaży, kradzież odpadów w celu ich odsprzedaży, zmowa z konkurentem polegająca na ujawnieniu danych technologicznych w zamian za zapłatę).
 - przyczynienie się do tego, że jednostka dokonuje zapłaty za towary lub usługi, które nie zostały otrzymane (na przykład, płatności na rzecz fikcyjnych dostawców, łapówki przekazywane przez dostawców przedstawicielom jednostki odpowiadającym za zakupy w zamian za sztuczne podniesienie cen, płatności na rzecz fikcyjnych pracowników),

- wykorzystanie majątku jednostki do potrzeb osobistych (na przykład, wykorzystanie majątku jednostki jako zabezpieczenia prywatnej pożyczki lub pożyczki dla podmiotu powiązanego).

Zawłaszczaniu majątku towarzyszą często fałszywe lub wprowadzające w błąd zapisy księgowe oraz dokumenty mające ukryć fakt braku majątku lub też fakt, że majątek został użyty jako zabezpieczenie bez odpowiedniego zezwolenia.

Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw

Obowiązki biegłego rewidenta (Zob. par. 8a)

A5a. Przepis prawa, regulacja lub odpowiednie wymogi etyczne mogą wymagać od biegłego rewidenta wykonania dodatkowych procedur i podjęcia dalszych działań. Przykładowo, Kodeks etyki zawodowych Księgowych wydany przez Radę Międzynarodowych Standardów Etyki dla Księgowych (Kodeks IESBA) wymaga od biegłego rewidenta podjęcia kroków w odpowiedzi na zidentyfikowane lub podejrzewane naruszenie przepisów prawa i regulacji oraz określenia, czy potrzebne jest dalsze działanie. Takie kroki mogą obejmować przekazywanie informacji o zidentyfikowanym lub podejrzewanym naruszeniu przepisów prawa, regulacji innym biegłym rewidentom wewnątrz grupy, włączając kluczowego biegłego rewidenta grupy, biegłych rewidentów części składowych grupy lub innych biegłych rewidentów wykonujących pracę dotyczącą części składowych grupy dla celów innych niż badanie skonsolidowanego sprawozdania finansowego⁴.

Rozważania specyficzne dla jednostek sektora publicznego

A6. W sektorze publicznym obowiązki biegłego rewidenta związane z oszustwem mogą wynikać z prawa, regulacji lub innych uprawnień mających zastosowanie do jednostek sektora publicznego, czy też podlegających odrębnym uprawnieniom biegłego rewidenta. Dlatego odpowiedzialność biegłego rewidenta związana z sektorem publicznym może nie ograniczać się do rozważania ryzyk istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, ale może obejmować szerszy zakres odpowiedzialności związanej z rozważaniem ryzyk oszustwa.

Zawodowy sceptycyzm (Zob. par. 12-14)

A7. Zachowanie zawodowego sceptycyzmu wymaga stałego dociekania, czy uzyskane informacje oraz dowody badania wskazują na istnienie istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Zachowanie zawodowego sceptycyzmu obejmuje rozważenie wiarygodności informacji, które mogłyby być użyte jako dowody badania, oraz tam gdzie jest to właściwe, kontroli nad procesem przygotowania i przechowywania informacji. Ze względu na cechy oszustwa zachowanie przez biegłego rewidenta zawodowego sceptycyzmu jest szczególnie ważne przy rozważaniu ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

A8. Mimo iż biegły rewident nie może się spodziewać, że podważy znaczenie swoich wcześniejszych doświadczeń wskazujących na rzetelność i uczciwość kierownika jednostki oraz osób sprawujących nadzór, zachowanie zawodowego sceptycyzmu jest szczególnie ważne w trakcie rozważania ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem z uwagi na to, że mogły zmienić się okoliczności.

A9. Badanie przeprowadzane zgodnie z MSB rzadko obejmuje ocenę autentyczności dokumentów, a biegły rewident nie jest ani przeszkolony, ani nie oczekuje się od niego, aby był ekspertem

⁴ Patrz Sekcje 225.21–225.22 Kodeksu IESBA.

w dziedzinie oceny autentyczności dokumentów⁵. Jednakże, jeżeli biegły rewident zidentyfikuje przypadki, które każą mu uznać, że dokument może nie być autentyczny lub warunki dokumentu zostały zmienione, lecz nie ujawniono tego biegłemu rewidentowi, możliwe procedury sprawdzające mogą obejmować:

- potwierdzenia bezpośrednio od stron trzecich,
- skorzystanie z pracy eksperta do oceny autentyczności dokumentu.

Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie (Zob. par. 15)

A10. Dyskusja dotycząca podatności sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem w gronie zespołu wykonującego zlecenie:

- daje okazję do tego, aby bardziej doświadczeni członkowie zespołu wykonującego zlecenie podzielili się swymi uwagami, w jaki sposób i gdzie sprawozdanie finansowe może być narażone na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem,
- umożliwia biegłemu rewidentowi rozważenie właściwego podejścia do podatności sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem oraz ustalenie, którzy członkowie zespołu wykonującego zlecenie powinni przeprowadzić niektóre procedury badania,
- pozwala biegłemu rewidentowi na ustalenie, jak wyniki procedur badania zostaną udostępnione w gronie zespołu wykonującego zlecenie oraz, w jaki sposób należy postępować w związku z wszelkimi zarzutami oszustwa, na które biegły rewident mógł zwrócić uwagę.

A11. Dyskusja może dotyczyć takich zagadnień, jak:

- wymiana poglądów pomiędzy członkami zespołu wykonującego zlecenie, w jaki sposób oraz, gdzie sprawozdanie finansowe (obejmujące poszczególne jego części i ujawnienia) może być narażone na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem oraz, w jaki sposób kierownik jednostki mógł popełnić i zataić oszukańczą sprawozdawczość finansową oraz zawłaszczyć majątek jednostki,
- rozważenie okoliczności, które mogłyby wskazywać na kształtowanie dochodów oraz praktyk stosowanych przez kierownika jednostki, które mogłyby prowadzić do oszukańczej sprawozdawczości finansowej,
- rozważenie ryzyka, że kierownik jednostki może starać się zaprezentować ujawnienia w taki sposób, aby ukryć właściwe zrozumienie ujawnionych spraw (na przykład, poprzez zawarcie wielu nieistotnych informacji lub użycie niezrozumiałego lub dwuznacznego języka),
- rozważenie znanych zewnętrznych i wewnętrznych czynników wpływających na jednostkę, które mogą stwarzać zachętę lub presję na kierownika jednostki lub na inne osoby do popełnienia oszustwa, stwarzać możliwości popełnienia oszustwa oraz wskazywać na kulturę lub otoczenie umożliwiające kierownikowi jednostki lub innym osobom usprawiedliwienie popełnienia oszustwa,
- rozważenie zaangażowania kierownictwa w nadzór nad pracownikami mającymi dostęp do środków pieniężnych lub innego rodzaju majątku narażonych na zawłaszczenie,

⁵ MSB 200, paragraf A49.

- rozważenie wszelkich nietypowych lub trudnych do wyjaśnienia zmian w zachowaniu lub stylu życia kierownictwa lub pracowników, które zwróciły uwagę zespołu wykonującego zlecenie,
- podkreślanie ważności zachowania odpowiedniego stanu umysłu w trakcie badania dotyczącego możliwości wystąpienia istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem,
- rozważenie takich rodzajów okoliczności, które, o ile miałyby miejsce, mogłyby wskazywać na możliwość oszustwa,
- rozważenie, w jaki sposób uwzględnić element nieprzewidywalności przy określaniu rodzaju, rozłożenia w czasie oraz zakresu procedur badania, które należy przeprowadzić,
- rozważenie procedur badania, które mogłyby zostać wybrane w odpowiedzi na podatność sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem oraz, jakie rodzaje procedur badania są bardziej efektywne od innych,
- rozważenie wszelkich podejrzeń o oszustwo, na które zwrócił uwagę biegły rewident,
- rozważenie ryzyka obejścia kontroli przez kierownika jednostki.

Procedury oszacowania ryzyka i związane z tym czynności

Zapytania do kierownika jednostki

Oszacowanie przez kierownika jednostki ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem (Zob. par. 17(a))

A12. Kierownik jednostki przyjmuje odpowiedzialność za kontrolę wewnętrzną oraz za sporządzenie sprawozdania finansowego jednostki. W związku z tym wskazane jest, aby biegły rewident zadał kierownikowi jednostki pytania o oszacowanie przez niego ryzyka oszustwa oraz istniejących kontroli, aby zapobiegać i wykrywać oszustwo. Rodzaj, zakres i częstotliwość dokonywanego przez kierownika jednostki oszacowania takiego ryzyka i kontroli może się różnić w poszczególnych jednostkach. W niektórych jednostkach kierownik jednostki przeprowadza szczegółowe oszacowania raz do roku lub w ramach ciągłego monitorowania. W innych jednostkach takie oszacowanie może być mniej formalne i mieć mniejszą częstotliwość. Rodzaj, zakres i częstotliwość dokonywanego przez kierownika jednostki oszacowania są ważne dla zrozumienia przez biegłego rewidenta środowiska kontroli w jednostce. Na przykład fakt, iż kierownik jednostki nie dokonuje oszacowania ryzyka oszustwa, może w niektórych okolicznościach wskazywać na brak przywiązywania przez kierownika jednostki wagi do kontroli wewnętrznej.

Rozważania specyficzne dla mniejszych jednostek

A13. W niektórych jednostkach, szczególnie mniejszych, oszacowanie przeprowadzane przez kierownika jednostki może koncentrować się na oszustwach pracowników lub na zawłaszczeniu majątku.

Stosowany przez kierownika jednostki proces rozpoznawania i reagowania na ryzyka oszustwa (Zob. par. 17(b))

A14. W przypadku jednostek posiadających wiele lokalizacji, procesy stosowane przez kierownika jednostki mogą obejmować różne poziomy monitorowania oddziałów operacyjnych lub segmentów działalności. Kierownik jednostki może także zidentyfikować poszczególne

oddziały operacyjne lub segmenty działalności, dla których ryzyko wystąpienia oszustwa może być bardziej prawdopodobne.

Zapytania do kierownika jednostki oraz innych osób w jednostce (Zob. par. 18)

A15. Pytania zadawane przez biegłego rewidenta kierownikowi jednostki mogą być źródłem użytecznych informacji o ryzyku istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwami popełnionymi przez pracowników. Jednak jest mało prawdopodobne, aby tego rodzaju zapytania doprowadziły do uzyskania użytecznych informacji dotyczących ryzyk istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem popełnionym przez kierownika jednostki. Skierowanie zapytań do innych osób z jednostki, może tym osobom dać możliwość przekazania biegłemu rewidentowi informacji, które w innym wypadku nie zostałyby zakomunikowane.

A16. Przykłady innych osób w jednostce, do których biegły rewident może kierować zapytania dotyczące istniejących lub podejrzewanych oszustw obejmują:

- personel operacyjny niezwiązany bezpośrednio z procesem sprawozdawczości finansowej,
- pracownicy o różnym poziomie uprawnień,
- pracownicy uczestniczący w inicjowaniu, przetwarzaniu lub zapisywaniu złożonych lub nietypowych transakcji oraz ci, którzy nadzorują lub monitorują takich pracowników,
- radca prawny zatrudniony w jednostce,
- dyrektor do spraw etycznych lub jego odpowiednik,
- osoba lub osoby wyznaczone do zajmowania się przypadkami podejrzeń oszustwa.

A17. Kierownik jednostki jest często w najbardziej dogodnej sytuacji sprzyjającej popełnieniu oszustwa. Dlatego, oceniając odpowiedzi kierownika jednostki na zapytania, zachowując przy tym postawę zawodowego sceptycyzmu, biegły rewident może uznać, że konieczne jest otrzymane odpowiedzi potwierdzić innymi informacjami.

Zapytania kierowane do audytorów wewnętrznych (Zob. par. 19)

A18. MSB 315 (zmieniony) i MSB 610 (zmieniony w 2013 roku) określają wymogi i dostarczają wytycznych związanych z badaniami tych jednostek, które posiadają funkcję audytu wewnętrznego⁶. Spełniając wymogi tych MSB w kontekście oszustwa, biegły rewident może zapytać o szczególne działania funkcji, obejmujące na przykład:

- przeprowadzone w ciągu roku przez funkcję audytu wewnętrznego procedury w celu wykrycia oszustwa, o ile wystąpiły,
- czy kierownik jednostki w zadowalający sposób zareagował na ustalenia wynikające z tych procedur.

Uzyskanie zrozumienia nadzoru sprawowanego przez osoby sprawujące nadzór (Zob. par. 20)

A19. Osoby sprawujące nadzór nad jednostką nadzorują systemy monitorowania ryzyka w jednostce, kontrolę finansową oraz przestrzeganie prawa. W wielu krajach zasady nadzoru właścicielskiego są dobrze rozwinięte, a osoby sprawujące ten nadzór odgrywają aktywną rolę

⁶ MSB 315 (zmieniony), paragraf 6(a) i 23 i MSB 610 (zmieniony 2013) „Wykorzystanie pracy audytorów wewnętrznych”.

w sprawowaniu nadzoru nad oszacowania ryzyk oszustwa przez jednostkę oraz właściwą kontrolą wewnętrzną. Ponieważ zakres odpowiedzialności osób sprawujących nadzór i kierownika jednostki może się różnić w poszczególnych jednostkach i krajach, jest ważne, aby biegły rewident zrozumiał ich poszczególne odpowiedzialności, umożliwić biegłemu rewidentowi uzyskanie zrozumienia nadzoru wykonywanego przez odpowiednie osoby⁷.

A20. Zrozumienie nadzoru wykonywanego przez osoby sprawujące nadzór może umożliwić biegłemu rewidentowi w postrzeganiu podatności jednostki na oszustwa kierownika jednostki, adekwatności kontroli wewnętrznej nad ryzykiem oszustwa oraz kompetencji i uczciwości kierownika jednostki. Biegły rewident może uzyskać tego rodzaju zrozumienie na wiele sposobów, takich jak uczestniczenie w spotkaniach dotyczących tego rodzaju dyskusji, zapoznawanie się z protokołami z takich spotkań lub poprzez skierowanie zapytań do osób sprawujących nadzór.

Rozważania specyficzne dla mniejszych jednostek

A21. W niektórych przypadkach, wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką. Sytuacja taka może występować w małej jednostce, w której pojedynczy właściciel zarządza jednostką i nikt inny nie pełni funkcji nadzorczych. W takich przypadkach biegły rewident nie podejmuje zwykle działań, gdyż nie ma rozdziału między nadzorowaniem i zarządzaniem.

Uwzględnienie innych informacji (Zob. par. 23)

A22. Dodatkowo, informacje uzyskane w wyniku zastosowania procedur analitycznych, inne uzyskane informacje na temat jednostki i jej otoczenia mogą być pomocne przy identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Dyskusja w gronie zespołu wykonującego zlecenie może dostarczyć informacji, które są pomocne w identyfikacji takich ryzyk. Ponadto, informacje uzyskane w oparciu o proces akceptacji i kontynuacji zlecenia oraz doświadczenie uzyskane w innych zleceniach przeprowadzanych na rzecz jednostki, na przykład, zlecenia przeglądu śródrocznych informacji finansowych, mogą być przydatne przy identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Ocena czynników ryzyka oszustwa (zob. par. 24)

A23. Fakt, że oszustwo jest zazwyczaj zatajane, może być trudny do wykrycia. Pomimo tego biegły rewident może zidentyfikować zdarzenia lub warunki wskazujące na istnienie zachęt lub nacisku do popełnienia oszustwa lub możliwości jego popełnienia (czynniki ryzyka oszustwa). Na przykład:

- potrzeba sprostania oczekiwaniom stron trzecich, aby uzyskać dodatkowe źródła finansowania kapitałowego, może wywierać presję, aby popełnić oszustwo,
- przyznanie znaczących bonusów pod warunkiem zrealizowania nierealistycznych celów opartych na wysokości zysku, może stwarzać zachętę do popełnienia oszustwa oraz
- nieskuteczne środowisko kontroli może stwarzać okazję do popełnienia oszustwa.

A24. Czynniki ryzyka oszustwa nie da się łatwo uszeregować według ważności. Znaczenie czynników ryzyka oszustwa jest różne. Niektóre z nich będą występować w jednostkach, których specyficzne warunki nie stwarzają ryzyk istotnego zniekształcenia. Odpowiednio

⁷ MSB 260 (zmieniony), paragrafy A1-A8 omawiają to, z kim komunikuje się biegły rewident w przypadku braku jasno zdefiniowanej struktury nadzoru w jednostce.

określenie, czy występuje czynnik ryzyka oszustwa oraz, czy należy je rozważyć przy oszacowaniu ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem, wymaga kierowania się zawodowym osądem.

A25. Przykłady czynników ryzyka oszustwa związanych z oszukańczą sprawozdawczością finansową i zawłaszczeniem majątku zawiera Załącznik 1. Te przykładowe czynniki ryzyka zostały sklasyfikowane w oparciu o trzy warunki, które zasadniczo występują w przypadku popełnienia oszustwa:

- zachęty lub naciski do popełnienia oszustwa,
- dostrzeganie możliwości popełnienia oszustwa oraz
- zdolność do usprawiedliwiania oszukańczego działania.

Czynniki ryzyka oszustwa odzwierciedlające postawę usprawiedliwiania oszukańczego działania mogą być niezauważalne dla biegłego rewidenta. Tym niemniej, biegły rewident może być świadomy występowania takich informacji. Chociaż czynniki ryzyka oszustwa przedstawione

w Załączniku 1 dotyczą różnorodnych sytuacji, z którymi mogą zetknąć się biegli rewidenci, są to tylko przykłady i mogą występować inne czynniki ryzyka oszustwa.

A26. Wielkość, stopień złożoności i struktura właścicielska jednostki znacząco wpływają na sposób rozważenie odpowiednich czynników ryzyka oszustwa. Na przykład, w przypadku dużej jednostki mogą występować czynniki, które zasadniczo zapobiegają niewłaściwemu postępowaniu kierownika jednostki, takie jak:

- skuteczny nadzór ze strony osób sprawujących nadzór,
- skuteczne działanie funkcji audytu wewnętrznego,
- istnienie i egzekwowanie spisanego kodeksu postępowania.

Ponadto, czynniki ryzyka oszustwa rozważane na poziomie funkcjonowania danego segmentu działalności operacyjnej mogą prowadzić do różnych spostrzeżeń, kiedy porównujemy z tymi uzyskanymi na poziomie całej jednostki.

Rozważania specyficzne dla mniejszych jednostek

A27. W przypadku małej jednostki, niektóre lub wszystkie powyższe rozważania mogą nie dać się zastosować lub być mniej przydatne. Na przykład, w mniejszej jednostce może nie istnieć spisany kodeks postępowania, ale mogła ukształtować się kultura kładąca nacisk na ważność uczciwości i etycznego postępowania, poprzez komunikowanie jej ustnie lub poprzez przykład ze strony kierownictwa. Zdominowanie kierownictwa małej jednostki przez jedną osobę nie oznacza generalnie co do zasady, że kierownik jednostki nie jest zdolny do zaprezentowania i zakomunikowania odpowiedniego nastawienia do kontroli wewnętrznej oraz procesu sprawozdawczości finansowej. W niektórych jednostkach potrzeba autoryzacji kierownika jednostki może stanowić przeciwwagę dla słabości kontroli oraz zmniejszać ryzyko popełnienia oszustw przez pracowników. Tym niemniej, zdominowanie kierownictwa przez jedną osobę może stanowić potencjalną słabość kontroli wewnętrznej, gdyż istnieje możliwość, że kierownik jednostki będzie obchodził mechanizmy kontroli.

Identyfikacja i oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ryzyka oszustw związane z ujmowaniem przychodów (Zob. par. 26)

- A28. Istotne zniekształcenie spowodowane oszukańczą sprawozdawczością finansową związaną z ujmowaniem przychodów często wynika z zawyżania przychodów na przykład, na skutek przedwczesnego ujęcia przychodów lub księgowania fikcyjnych przychodów. Może ono być także wynikiem zaniżania przychodów na przykład, poprzez nieodpowiednie zaliczanie przychodów do późniejszych okresów sprawozdawczych.
- A29. Ryzyka oszustwa związanego z ujmowaniem przychodów może być większe w niektórych jednostkach, niż w innych. Przykładowo, na kierownika jednostki mogą być wywierane naciski lub stosowane zachęty do sporządzania oszukańczej sprawozdawczości finansowej poprzez niewłaściwe ujmowanie przychodów w przypadku jednostek notowanych na giełdzie, gdy na przykład, wyniki działalności są wyceniane na podstawie wzrostu przychodów lub zysków porównywalnych rok do roku. Podobnie na przykład, mogą występować większe ryzyka oszustwa związanego z ujmowaniem przychodów w jednostkach, które uzyskują znaczącą część przychodów poprzez sprzedaż gotówkową.
- A30. Domniemanie istnienia ryzyka oszustwa związanego z ujmowaniem przychodów można odrzucić. Na przykład, biegły rewident może stwierdzić, że nie występuje ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związanym z ujmowaniem przychodów, w przypadku gdy występuje jeden rodzaj prostej transakcji przychodu, na przykład ujmowanie przychodu z tytułu wynajmu nieruchomości, zawierającej jeden lokal do wynajęcia.

Identyfikacja i oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz zrozumienie odnośnych kontroli w jednostce (Zob. par. 27)

- A31. Kierownik jednostki może formułować osądy dotyczące rodzaju i zakresu kontroli, które wybrał do wdrożenia oraz rodzaju i zakresu ryzyka, jakie wybrał do przyjęcia⁸. Ustalając, które kontrole wdrożyć, aby zapobiegać i wykrywać oszustwo, kierownik jednostki rozważa ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcenie w wyniku oszustwa. Prowadząc te rozważania, kierownik jednostki może stwierdzić, że nieopłacalne jest wdrożenie i utrzymywanie szczególnej kontroli służącej obniżeniu ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.
- A32. Dlatego ważne jest, aby biegły rewident uzyskał zrozumienie kontroli zaprojektowanych, wdrożonych i utrzymywanych przez kierownika jednostki w celu zapobiegania i wykrywania oszustw. Działając w ten sposób, biegły rewident może, na przykład, dowiedzieć się, że kierownik jednostki świadomie przyjął na siebie ryzyka wynikające z braku podziału obowiązków. Informacje uzyskane dzięki temu zrozumieniu mogą być także przydatne przy identyfikacji czynników ryzyka oszustwa, które mogą wpływać na oszacowanie przez biegłego rewidenta ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem.

Reakcja na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ogólne reakcje (Zob. par. 28)

- A33. Ustalenie ogólnych reakcji na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem obejmuje zazwyczaj rozważenie, jak całościowo prowadzić badanie, aby móc odzwierciedlić większy zawodowy sceptycyzm, na przykład poprzez:
- zwiększoną czujność przy doborze rodzaju i zakresu dokumentacji zbadanej w oparciu o istotne transakcje,

⁸ MSB 315 (zmieniony), paragraf A456.

- zwiększoną potrzebę potwierdzenia wyjaśnień lub oświadczeń kierownika jednostki dotyczących znaczących zagadnień.

Obejmuje ono także bardziej ogólne rozważania niezależnie od szczegółowych zwykle planowanych procedur; rozważania te obejmują również zagadnienia wymienione w paragrafie 29, które zostały omówione poniżej.

Wyznaczenie personelu oraz nadzór nad nim (Zob. par. 29(a))

- A34. Biegły rewident może zareagować na zidentyfikowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, na przykład, poprzez wyznaczenie dodatkowych osób posiadających specjalistyczne umiejętności i wiedzę, takich jak biegli sądowi i specjaliści w zakresie IT lub wyznaczenie do zlecenia większej liczby bardziej doświadczonych osób.
- A35. Zakres nadzoru odzwierciedla oszacowanie przez biegłego rewidenta ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, jak również kompetencje członków zespołu wykonującego zlecenie.

Nieprzewidywalność doboru procedur badania (Zob. par. 29(c))

A36. Uwzględnienie czynnika nieprzewidywalności przy wyborze rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania, które będą przeprowadzone, jest ważne, gdy osoby z jednostki, którym znane są procedury badania wykonywane rutynowo w związku ze zleceniami, mogą więcej ukryć poprzez oszukańczą sprawozdawczość finansową. Może to być zrealizowane na przykład przez:

- przeprowadzenie badań wiarygodności wybranych sald kont i stwierdzeń, które nie były wcześniej przedmiotem testowania ze względu na ich istotność lub ryzyko,
- rozłożenie w czasie procedur badania w sposób inny od oczekiwanego,
- stosowanie różnych metod próbkowania,
- przeprowadzenie procedur badania w różnych lokalizacjach lub też bez uprzedzenia.

Procedury badania w odpowiedzi na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzenia (Zob. par. 30)

A37. Reakcje biegłego rewidenta w odpowiedzi na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzeń mogą obejmować zmianę rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania w następujący sposób:

- rodzaj procedur badania, które mają być przeprowadzone, może wymagać zmiany, aby uzyskać bardziej wiarygodne i przydatne dowody badania lub dodatkowe informacje potwierdzające. Może to mieć wpływ zarówno na rodzaj procedur badania, jakie będą przeprowadzone, jak również na ich kombinację. Na przykład:
 - osobista obserwacja lub inspekcja niektórych aktywów może stać się ważniejsza lub też biegły rewident może zdecydować się na wykorzystanie wspomaganych komputerowo technik badania, aby uzyskać więcej dowodów na temat danych ujętych na znaczących kontaktach lub w elektronicznych plikach transakcji,
 - biegły rewident może zaprojektować procedury, aby uzyskać dodatkowe informacje potwierdzające. Na przykład, jeżeli biegły rewident stwierdzi, że kierownik jednostki znajduje się pod naciskiem, aby spełnić oczekiwania co do zysków, może istnieć powiązane z tym ryzyko, że kierownictwo zawyży sprzedaż,

zawierając umowy sprzedaży na warunkach uniemożliwiających ujmowanie przychodów lub fakturuje sprzedaż przed dokonaniem wysyłki. W takich okolicznościach biegły rewident może, na przykład, zaprojektować potwierdzenia zewnętrzne, które nie tylko potwierdzą kwoty należności, lecz również potwierdzą szczegóły umów sprzedaży, w tym datę, wszelkie prawa zwrotu oraz warunki dostawy. Oprócz tego biegły rewident mógłby uznać za skuteczne uzupełnienie takich zewnętrznych potwierdzeń zapytaniami kierowanymi do pracowników spoza działu finansowego jednostki na temat jakichkolwiek zmian w umowach sprzedaży i warunkach dostawy,

- rozłożenie w czasie procedur badania wiarygodności może wymagać modyfikacji. Biegły rewident może stwierdzić, że przeprowadzanie badania wiarygodności na koniec okresu sprawozdawczego lub w czasie zbliżonym do końca okresu sprawozdawczego, w lepiej reaguje na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Biegły rewident może stwierdzić, mając na uwadze oszacowane ryzyka zamierzonego zniekształcenia lub manipulacji, że wykorzystanie wniosków uzyskanych w wyniku przeprowadzenia procedur badania w okresie śródrocznym, na koniec okresu sprawozdawczego nie będzie skuteczne. Przeciwnie, ponieważ zamierzone zniekształcenie - na przykład związane z nieodpowiednim ujęciem przychodów - mogło zostać zainicjowane w okresie śródrocznym, biegły rewident może wybrać zastosowanie procedur badania wiarygodności w odniesieniu do transakcji, które miały miejsce wcześniej lub w trakcie okresu śródrocznego,
 - zakres zastosowanych procedur odzwierciedla oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Na przykład, zwiększenie wielkości próbek lub przeprowadzenie procedur analitycznych w bardziej szczegółowy sposób może być odpowiednie. Również stosowanie wspomaganych komputerowo technik badania może pozwolić na dokładniejsze zbadanie elektronicznych transakcji i plików księgowych. Takie techniki mogą być wykorzystane przy wyborze transakcji do próbek z kluczowych plików elektronicznych, przy grupowaniu transakcji o specyficznych cechach lub przy testowaniu całego zbioru zamiast próbek.
- A38. Jeżeli biegły rewident zidentyfikuje ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, które wpływa na wielkość zapasów, to analiza zapisów jednostki dotyczących zapasów może pomóc zidentyfikować lokalizacje lub pozycje wymagające szczególnej uwagi podczas lub po spisie z natury. Taki przegląd może doprowadzić do podjęcia decyzji o niezapowiedzianej obserwacji spisu z natury w pewnych lokalizacjach lub do przeprowadzenia spisu z natury we wszystkich lokalizacjach w tym samym czasie.
- A39. Biegły rewident może zidentyfikować ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wpływające na wiele kont i stwierżeń. Może ono wpływać na wycenę aktywów, szacunki dotyczące specyficznych transakcji (takich jak przejęcia, restrukturyzacje lub sprzedaże segmentu działalności) oraz inne znaczące zobowiązania z odroczonym terminem zapadalności (takie jak zobowiązania z tytułu świadczeń emerytalnych i innych obowiązkowych świadczeń po okresie zatrudnienia lub zobowiązania związane z ochroną środowiska). Ryzyko może także dotyczyć znaczących zmian w założeniach odnoszących się do powtarzających się szacunków. Informacje zebrane dzięki uzyskaniu zrozumienia jednostki i jej otoczenia mogą pomóc biegłemu rewidentowi w ocenie racjonalności tego rodzaju oszacowań kierownika jednostki oraz leżących u ich podstaw osądów i założeń. Retrospektywny przegląd analogicznych osądów i założeń przyjętych przez kierownika

jednostki w poprzednich okresach może także dać pogląd na temat racjonalności osądów i założeń leżących u podstawy szacunków dokonanych przez kierownika jednostki.

A40. W załączniku 2 przedstawiono przykłady możliwych procedur badania w reakcji na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, w tym dotyczące uwzględnienia elementu nieprzewidywalności. Załącznik zawiera przykłady reakcji na oszacowane przez biegłego rewidenta ryzyka istotnego zniekształcenia wynikającego zarówno z oszukańczej sprawozdawczości finansowej wynikającej z nieodpowiedniego ujmowania przychodów i zawłaszczenia majątku.

Procedury badania dostosowane do ryzyka związanego z obejściem kontroli przez kierownika jednostki

Zapisy księgowe i inne korekty (Zob. par. 32(a))

A41. Istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego spowodowane oszustwem często obejmuje manipulację procesem sprawozdawczości finansowej poprzez rejestrowanie nieodpowiednich lub nieautoryzowanych zapisów księgowych. Sytuacje takie mogą mieć miejsce w ciągu roku lub na zakończenie okresu sprawozdawczego lub kierownik jednostki może wprowadzać korekty kwot do sprawozdania finansowego, które nie odzwierciedla zapisów dziennika, takich jak korekty konsolidacyjne lub reklasyfikacje.

A42. Ponadto, rozważenie przez biegłego rewidenta ryzyka istotnego zniekształcenia związanego z niewłaściwym obejściem kontroli zapisów dziennika jest ważne z uwagi na fakt, że zautomatyzowane procesy i kontrole mogą ograniczyć ryzyko nieumyślnego błędu, lecz nie zapobiegają ryzyku, że poszczególne osoby mogą nieodpowiednio obejść takie zautomatyzowane procesy zmieniając, na przykład, kwoty automatycznie przenoszone do księgi głównej lub do systemu sprawozdawczości finansowej. Ponadto, jeśli wykorzystuje się IT do automatycznego przenoszenia informacji, mogą występować niewielkie lub niedostrzegalne dowody dotyczące takiej interwencji w systemie informacyjnym.

A43. Podczas identyfikacji i wyboru zapisów dziennika i innych korekt, do testowania oraz ustalenia właściwej metody zbadania stanowiącej podstawę wybranych pozycji, należy rozważyć następujące kwestie:

- *oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem* – obecność czynników ryzyka oszustwa oraz innych informacji uzyskanych w trakcie przeprowadzania przez biegłego rewidenta oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, może pomóc mu w zidentyfikowaniu specyficznych grup zapisów dziennika oraz innych korekt do testowania,
- *wdrożenie kontroli nad zapisami dziennika i innymi korektami* – skuteczne kontrole nad sporządzaniem i ujmowaniem zapisów dziennika oraz innych korekt, mogą zmniejszyć zakres niezbędnego badania wiarygodności pod warunkiem, że biegły rewident zbadał skuteczność działania tych kontroli,
- *proces sprawozdawczości finansowej jednostki oraz rodzaj dowodów możliwych do uzyskania* – w wielu jednostkach rutynowe przetwarzanie transakcji jest połączeniem ręcznych i automatycznych działań i procedur. Podobnie przetwarzanie zapisów dziennika oraz innych korekt może obejmować zarówno ręczne, jak również automatyczne procedury i kontrole. Jeżeli w sprawozdawczości finansowej korzysta się z technologii informatycznej wykorzystanej w sprawozdawczości, zapisy księgowe i inne korekty mogą występować tylko w formie elektronicznej,

- *charakterystyka oszukańczych zapisów dziennika lub innych korekt* – nieodpowiednie zapisy księgowo lub inne korekty często posiadają nietypową charakterystykę. Takie charakterystyki mogą się wiązać z tym, że zapisy (a) są dokonywane w korespondencji z niepowiązanymi, nietypowymi lub rzadko wykorzystywanymi kontami, (b) są dokonywane przez osoby, które zazwyczaj nie wprowadzają zapisów dziennika, (c) są dokonywane pod koniec okresu sprawozdawczego lub są zapisami po zamknięciu okresu sprawozdawczego i mają zdawkowe wyjaśnienia lub opisy albo ich brak, (d) są dokonywane przed lub w trakcie sporządzania sprawozdania finansowego, dla których nie stosuje się numeracji kont lub (e) zawierają pełne liczby lub tylko mają końcowe liczby,
- *rodzaj i złożoność kont* – nieodpowiednie zapisy księgowo lub korekty mogą być zastosowane do kont, które: (a) zawierają transakcje, które są złożone lub nietypowe co do rodzaju, (b) zawierają znaczące oszacowania i korekty z końca okresu sprawozdawczego, (c) były podatne na zniekształcenia w przeszłości, (d) nie zostały na bieżąco uzgodnione lub zawierają nieuzgodnione różnice, (e) zawierają transakcje wewnątrzgrupowe lub (f) są w inny sposób powiązane ze zidentyfikowanym ryzykiem istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. W przypadku badania jednostek posiadających wiele lokalizacji lub części składowych, należy rozważyć potrzebę wyboru zapisów dziennika z wielu lokalizacji,
- *zapisy księgowo oraz inne korekty przetwarzane poza zwykłym trybem działalności gospodarczej* – niestandardowe zapisy dziennika mogą nie być objęte tym samym poziomem kontroli wewnętrznej co zapisy dziennika stosowane na zasadach powtarzalności w celu rejestrowania transakcji takich, jak comiesięczna sprzedaż, zakupy i wydatki gotówkowe.

A44. Biegły rewident kieruje się zawodowym osądem, ustalając rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres testowania zapisów dziennika oraz innych korekt. Ze względu na to, że oszukańcze zapisy dziennika oraz inne korekty są często dokonywane na zakończenie okresu sprawozdawczego, paragraf 32(a)(ii) wymaga od biegłego rewidenta wyboru zapisów dziennika i innych korekt dokonywanych w tym czasie. Ponadto, ze względu na to, że istotne zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem mogą występować w ciągu roku i dotyczyć szczególnych starań zmierzających do ukrycia sposobu, w jaki popełniono oszustwo, paragraf 32 (a)(iii) wymaga od biegłego rewidenta, aby rozważył, czy istnieje także potrzeba sprawdzenia zapisów dziennika i innych korekt dokonanych w ciągu okresu sprawozdawczego .

Szacunki księgowo (Zob. par. 32(b))

- A45. Sporządzanie sprawozdania finansowego wymaga od kierownika jednostki dokonania licznych osądów lub przyjęcia założeń wpływających na znaczące szacunki księgowo oraz bieżącego monitorowania racjonalności takich szacunków księgowych. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa dokonuje się często poprzez zamierzone zniekształcenie szacunków księgowych. Może to zostać osiągnięte poprzez, na przykład, zniżenie lub zawyżenie wszystkich prowizji lub rezerw w ten sam sposób, aby możliwe było wyrównanie dochodów za dwa lub więcej okresów sprawozdawczych lub też, aby osiągnąć zakładany poziom dochodów, mając na celu oszukanie użytkowników sprawozdania finansowego poprzez wpływanie na ich sposób postrzegania wyników działalności jednostki i jej rentowności.
- A46. Celem przeprowadzenia retrospektywnego przeglądu osądów i założeń kierownika jednostki, które odnoszą się do znaczących szacunków księgowych odzwierciedlonych w sprawozdaniu

finansowym za ubiegły rok jest ustalenie, czy istnieją przesłanki wskazujące na możliwą stronniczość kierownika jednostki. Przegląd ten nie służy zakwestionowaniu zawodowych osądów biegłego rewidenta dokonanych w poprzednim roku, które zostały oparte na informacjach wówczas dostępnych.

~~A47. Przeprowadzenia retrospektywnego przeglądu wymaga także MSB 540⁹. Przegląd taki ma charakter procedury szacowania ryzyka, aby uzyskać informacje dotyczące efektywności procesu szacowania przez kierownika jednostki w poprzednim okresie, dowodów badania na temat jego efektów, lub jeśli ma to zastosowanie, późniejszego ponownego oszacowania szacunków księgowych za poprzedni okres sprawozdawczy, które w dalszym ciągu wpływają na szacunki księgowe bieżącego okresu sprawozdawczego oraz dowodów badania dotyczących takich spraw, jak niepewność szacunków, których ujawnienie może być wymagane w sprawozdaniu finansowym. W praktyce dokonany przez biegłego rewidenta przegląd osądów i założeń kierownika jednostki pod kątem ich stronniczości, który zgodnie z niniejszym standardem mógłby stanowić ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, można przeprowadzić razem z przeglądem wymaganym przez MSB 540.~~

A47. Przeprowadzenia retrospektywnego przeglądu wymaga także MSB 540 (zmieniony). Przegląd taki ma charakter procedury szacowania ryzyka, aby uzyskać informacje dotyczące efektywności poprzednich szacunków księgowych kierownictwa, dowodów badania na temat wyniku, lub jeśli ma to zastosowanie, ich ponownego oszacowania w celu identyfikacji szacowania ryzyk istotnego zniekształcenia w bieżącym okresie oraz dowodów badania dotyczących takich spraw, jak niepewność szacowania, których ujawnienie może być wymagane w sprawozdaniu finansowym. W praktyce dokonany przez biegłego rewidenta przegląd osądów i założeń kierownika jednostki pod kątem ich stronniczości, który zgodnie z niniejszym standardem mógłby stanowić ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, można przeprowadzić razem z przeglądem wymaganym przez MSB 540 (zmienionym).

Uzasadnienie gospodarcze znaczących transakcji (Zob. par. 32(c))

A48. Do czynników sugerujących, że znaczące transakcje, będące poza normalnym tokiem działalności jednostki, lub które z innych względów wydają się być nietypowe, zostały zaksięgowane w sposób, który prowadzi do oszukańczej sprawozdawczości finansowej lub do ukrycia zawłaszczenia majątku, zalicza się takie jak:

- forma takich transakcji wydaje się nadmiernie złożona (na przykład transakcje dotyczą wielu jednostek należących do grupy objętej konsolidacją lub wielu niepowiązanych stron trzecich),
- kierownik jednostki nie omówił rodzaju i księgowego księgowania dla tych transakcji z osobami sprawującymi nadzór w jednostce oraz nie istnieje ich wystarczająca dokumentacja,
- kierownik jednostki kładzie większy nacisk na zastosowanie określonego podejścia księgowego niż na podstawę ekonomiczną danej transakcji,

⁹ MSB 540 „Badanie szacunków księgowych, w tym szacunków księgowych wartości godziwej i powiązanych ujawnień” – paragraf 9.

- transakcje, w których uczestniczą niekonsolidowane podmioty powiązane, w tym jednostki specjalnego przeznaczenia, nie zostały objęte odpowiednim przeglądem lub nie były zatwierdzone przez osoby sprawujące nadzór w jednostce,
- w transakcjach uczestniczą wcześniej niezidentyfikowane podmioty powiązane lub strony, które nie posiadają ani znaczenia, ani zdolności finansowej, aby bez pomocy jednostki objętej badaniem zapewnić realizację transakcji.

Ocena dowodów badania (Zob. par. 34-37)

A49. MSB 330 wymaga, aby biegły rewident w oparciu o przeprowadzone procedury badania oraz uzyskane dowody badania ocenił, czy oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia na poziomie stwierdzenia jest nadal odpowiednia¹⁰. Ocena ta ma przede wszystkim znaczenie jakościowe oparte na osądzie biegłego rewidenta. Taka ocena może dostarczać dalszych informacji na temat ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz czy występuje potrzeba przeprowadzenia dodatkowych lub innych procedur badania. Załącznik 3 zawiera przykłady okoliczności wskazujących na możliwość popełnienia oszustwa.

Procedury analityczne przeprowadzone podczas formułowania ogólnego wniosku pod koniec badania (Zob. par. 34)

A50. Ustalenie, które trendy lub powiązania szczególnie mogą wskazywać na ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, wymaga zawodowego osądu. Nietypowe zależności, w tym uzyskane na zakończenie roku przychody i dochody, są szczególnie ważne. Mogłyby one obejmować, na przykład: nietypowe duże kwoty dochodów wykazywanych w ostatnich kilku tygodniach okresu sprawozdawczego lub nietypowe transakcje; lub przychody, które są niespójne z trendami dotyczącymi przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej.

Rozważania dotyczące zidentyfikowanych zniekształceń (Zob. par. 35-37)

A51. Ponieważ, oszustwa obejmują zachęty i naciski na popełnienie oszustw, gdy istnieje możliwość popełnienia oszustwa lub gdy ma miejsce jego usprawiedliwienie, jest mało prawdopodobne, aby popełnienie oszustwa było zdarzeniem odosobnionym. W związku z tym, zniekształcenia, takie jak liczne zniekształcenia w danej lokalizacji, mimo iż ich łączny wpływ nie jest istotny, mogą wskazywać na ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

A52. Konsekwencje zidentyfikowanego oszustwa zależą od danych okoliczności. Przykładowo nieznaczące oszustwo może okazać się znaczące, jeśli dotyczy kierownictwa wyższego szczebla. W takich okolicznościach wiarygodność dowodów wcześniej uzyskanych może być zakwestionowana, gdyż wątpliwości może budzić kompletność i prawdziwość oświadczeń na temat rzetelności ewidencji księgowej i dokumentacji. Może również wystąpić możliwość zмовы pracowników, kierownictwa lub stron trzecich.

A53. MSB 450¹¹ oraz MSB 700¹² ustalają wymogi i dostarczają wytycznych dotyczących oceny i rozłożenia zniekształceń oraz ich wpływu na opinię biegłego rewidenta w sprawozdaniu biegłego rewidenta.

Brak możliwości kontynuowania zlecenia przez biegłego rewidenta (Zob. par. 38)

¹⁰ MSB 330, paragraf 25.

¹¹ MSB 450 „Ocena zniekształceń zidentyfikowanych podczas badania”.

¹² MSB 700 (zmieniony) „Formułowanie opinii oraz sprawozdawczość na temat sprawozdania finansowego”.

- A54. Przykłady wyjątkowych okoliczności, które mogą mieć miejsce i które mogą poddać w wątpliwość zdolność biegłego rewidenta do kontynuowania zlecenia, obejmują:
- jednostka nie podejmuje odpowiednich działań dotyczących oszustwa, które biegły rewident uznaje za niezbędne w danych okolicznościach, nawet jeśli oszustwo nie jest istotne dla sprawozdania finansowego,
 - biegły rewident rozważa ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem i rezultaty badania wskazują na znaczące ryzyko istotnego i rozległego oszustwa lub
 - biegły rewident ma poważne wątpliwości, co do kompetencji lub uczciwości kierownika jednostki lub osób sprawujących nadzór.
- A55. Ze względu na duże zróżnicowanie okoliczności, które mogą wystąpić, nie jest możliwe jednoznacznie stwierdzić, kiedy wycofanie się ze zlecenia jest właściwe. Do czynników wpływających na taką decyzję biegłego rewidenta zalicza się konsekwencje udziału w oszustwach członka kierownictwa lub osób sprawujących nadzór (co może wpływać na wiarygodność oświadczeń kierownika jednostki) oraz skutki, jakie wiązałyby się z kontynuowaniem współpracy biegłego rewidenta z jednostką.
- A56. Na biegłym rewidencie ciąży w takich przypadkach odpowiedzialność zawodowa i prawna, różna w poszczególnych krajach. W niektórych krajach biegły rewident może być, na przykład, uprawniony lub zobowiązany do złożenia oświadczenia lub sprawozdania osobie lub osobom, które dały mu zlecenie badania lub w innych przypadkach organom regulacyjnym. Biorąc pod uwagę wyjątkowy rodzaj tych okoliczności oraz potrzebę uwzględnienia wymogów prawnych, biegły rewident może rozważyć potrzebę zasięgnięcia porady prawnej dotyczącej ewentualnego wycofania się ze zlecenia oraz w celu ustalenia właściwego sposobu postępowania, w tym możliwości poinformowania udziałowców, regulatorów lub innych¹³.

Rozważania specyficzne dla jednostek sektora publicznego

- A57. W sektorze publicznym, w wielu przypadkach biegły rewident może nie móc skorzystać z opcji wycofania się ze zlecenia, ze względu na rodzaj powierzonego mu mandatu lub ze względu na interes publiczny.

Pisemne oświadczenia (Zob. par. 39)

- A58. MSB 580¹⁴ określa wymogi i dostarcza wytyczne dotyczące uzyskania podczas badania odpowiednich oświadczeń od kierownika jednostki i, jeśli to zasadne, od osób sprawujących nadzór. Poza potwierdzeniem, że wywiązali się ze swojej odpowiedzialności za sporządzenie sprawozdania finansowego, ważne jest, aby niezależnie od wielkości jednostki, kierownik jednostki i jeśli to zasadne, osoby sprawujące nadzór, potwierdziły swoją odpowiedzialność za kontrolę wewnętrzną zaprojektowaną, wdrożoną i działającą w celu zapobiegania i wykrywania oszustw.
- A59. Ze względu na charakter oszustwa oraz trudności napotymane przez biegłego rewidenta przy wykrywaniu istotnych zniekształceń sprawozdania finansowego spowodowanych oszustwem, ważne jest, aby biegły rewident uzyskał od kierownika jednostki i, jeśli to zasadne, od osób sprawujących nadzór pisemne oświadczenie potwierdzające, iż ujawnili mu:

¹³ Kodeks etyki zawodowych księgowych IFAC zawiera wytyczne dotyczące sposobu komunikowania się z biegłym rewidentem zastępującym dotychczasowego biegłego rewidenta.

¹⁴ MSB 580 „Pisemne oświadczenia”.

- (a) wyniki przeprowadzonego przez kierownika jednostki oszacowania ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcone w wyniku oszustwa oraz
- (b) swoją wiedzę na temat rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemych lub zarzucanych oszustw w jednostce.

Komunikowanie się z kierownikiem jednostki i osobami sprawującymi nadzór

Komunikowanie się z kierownikiem jednostki i osobami sprawującymi nadzór (Zob. par. 40-42)

A59a. W niektórych systemach prawnych przepis prawa lub regulacja mogą ograniczać informowanie przez biegłego rewidenta o określonych sprawach kierownictwo jednostki i osoby sprawując nadzór. Przepis prawa lub regulacja mogą w szczególności zabraniać informowania lub podejmowania innych działań, które mogą oddziaływać na dochodzenie prowadzone przez odpowiednie organy poprzez faktyczne lub podejrzewane bezprawne działanie włączając ostrzeżenie jednostki, na przykład, gdy od biegłego rewidenta wymaga się poinformowania o oszustwie odpowiedniego organu zgodnie z przepisami dotyczącymi prania brudnych pieniędzy. W takich okolicznościach, kwestie rozważane przez biegłego rewidenta mogą być skomplikowane i biegły rewident może uznać za odpowiednie skorzystanie z porady prawnej.

Komunikowanie się z kierownikiem jednostki (Zob. par. 40)

A60. Jeżeli biegły rewident uzyskał dowody popełnienia lub możliwości popełnienia oszustwa, ważne jest, aby poinformował o tym kierownictwo odpowiedniego szczebla tak szybko jak to możliwe. Należy tak postąpić nawet wtedy, gdy dana sprawa może być uznana za nie mającą znaczenia (na przykład, sprzeniewierzenie niewielkiej sumy przez pracownika jednostki niższego szczebla w organizacji jednostki). Ustalenie, który szczebel kierownictwa jest odpowiedni dla danej sprawy, zależy od zawodowego osądu, na który wpływają takie czynniki, jak prawdopodobieństwo zmywy oraz rodzaj i wielkość podejrzewanego oszustwa. Zazwyczaj, odpowiednim szczeblem kierownictwa jest będący przynajmniej o jeden stopień wyżej w hierarchii od osób, co do których pojawia się podejrzenie, że mogą być zaangażowani w oszustwo.

Komunikowanie się z osobami sprawującymi nadzór (Zob. par. 41)

A61. Biegły rewident może komunikować się z osobami sprawującymi nadzór ustnie lub na piśmie. MSB 260 (zmieniony) określa czynniki, które biegły rewident rozważa ustalając, komunikować się ustnie, czy pisemnie¹⁵. Ze względu na rodzaj i wrażliwość oszustwa z udziałem kierownictwa wyższego szczebla oraz w przypadku oszustwa prowadzącego do istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, biegły rewident informuje o takich sprawach bez zbędnej zwłoki i rozważa, czy konieczne jest przekazanie tych spraw także pisemnie.

A62. W niektórych przypadkach biegły rewident może uznać za odpowiednie zakomunikowanie osobom sprawującym nadzór o tym, iż jest świadom okoliczności oszustwa popełnionego przez pracowników innych niż kierownictwo, które nie prowadzi do istotnego zniekształcenia. Podobnie, osoby sprawujące nadzór mogą zażyczyć sobie otrzymywania informacji o takich okolicznościach. Pomocnym dla procesu komunikacji będzie ustalenie przez biegłego rewidenta i osoby sprawujące nadzór ustalać na początkowym etapie badania rodzaju i zakresu komunikacji biegłego rewidenta w tym względzie.

¹⁵ MSB 260 (zmieniony), paragraf A38.

A63. W wyjątkowych okolicznościach, jeżeli biegły rewident ma wątpliwości co do uczciwości lub rzetelności kierownika jednostki lub osób sprawujących nadzór, może rozważyć zasięgnięcie porady prawnej, aby pomóc w ustaleniu właściwego sposobu postępowania.

Inne sprawy związane z oszustwem (Zob. par. 42)

A64. Inne sprawy związane z oszustwem, które należy przedyskutować z osobami sprawującymi nadzór w jednostce, mogą obejmować, na przykład:

- obawy co do rodzaju, zakresu i częstotliwości dokonywanej przez kierownika jednostki oceny kontroli służących zapobieganiu i wykrywaniu oszustw oraz ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być zniekształcone,
- niepowodzenia kierownika jednostki w zakresie właściwego reagowania na zidentyfikowane znaczące słabości kontroli wewnętrznej lub odpowiedniej reakcji na zidentyfikowane oszustwo,
- dokonaną przez biegłego rewidenta ocenę środowiska kontroli jednostki, w tym wątpliwości dotyczące kompetencji i uczciwości kierownika jednostki,
- działania kierownika jednostki, które mogą wskazywać na oszukańczą sprawozdawczość finansową, takie jak wybór i zastosowanie zasad (polityki) rachunkowości, które mogą świadczyć o dążeniu kierownika jednostki do takiej formy zarządzania dochodami, aby wprowadzić w błąd użytkowników sprawozdania finansowego przez wpływanie na ich sposób postrzegania wyników działalności i rentowności jednostki,
- obawy co do adekwatności i kompletności autoryzacji transakcji, które wydają się wykraczać poza zakres zwykłej działalności gospodarczej.

Komunikowanie się z regulatorami i organami egzekucyjnymi (Zob. par. 43)

Informowanie o oszustwie odpowiedniego organu spoza jednostki (Zob. par. 43)

~~A65. Obowiązek zawodowy biegłego rewidenta zachowania poufności na temat klienta może wykluczać informowanie stron trzecich o oszustwach popełnionych w jednostce. Jednakże zakres prawnej odpowiedzialności biegłego rewidenta jest różny w krajach i w pewnych okolicznościach obowiązek zachowania poufności może zostać uchylony przez statut, przepisy lub nakaz sądowy. W niektórych krajach biegły rewident instytucji finansowej ma ustawowy obowiązek informowania organów nadzoru o zaistnieniu oszustwa. W niektórych krajach biegły rewident ma również obowiązek informowania o zniekształceniach odpowiednie władze wówczas, gdy kierownik jednostki i osoby sprawujące nadzór nie podjęły działań naprawczych.~~

~~A66. Biegły rewident może uznać za stosowne zasięgnięcie porady prawnej w celu określenia odpowiedniego do okoliczności sposobu postępowania, który doprowadzi do podjęcia działań niezbędnych do uwzględnienia aspektów interesu publicznego zidentyfikowanego oszustwa.~~

A65. MSB 250 (zmieniony)¹⁶ zawiera dalsze wskazówki odnoszące się do rozstrzygnięcia, czy przekazanie przez biegłego rewidenta informacji na temat zidentyfikowanego lub podejrzanego naruszenia przepisów prawa lub regulacji odpowiednim organom spoza jednostki, jest wymagane lub odpowiednie w danych okolicznościach, mając na uwadze rozważenie obowiązku zachowania przez biegłego rewidenta tajemnicy zawodowej.

¹⁶ MSB 250 (zmieniony), „Rozważenie przepisów prawa i regulacji w badaniu sprawozdania finansowego”, paragrafy A28–A34.

A66. Rozstrzygnięcie wymagane przez paragraf 43 może obejmować skomplikowane rozważania i zawodowe osądy. Odpowiednio, biegły rewident może rozważyć wewnętrzne konsultacje (na przykład w ramach firmy lub sieci firm) lub na zasadach poufności, z organem regulacyjnym lub zawodowym (chyba, że jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, lub spowoduje złamanie tajemnicy zawodowej). Biegły rewident może również rozważyć uzyskanie porady prawnej, aby poznać możliwości, jakie posiada oraz zawodowe lub prawne skutki przyjęcia określonego sposobu postępowania.

Rozważania specyficzne dla jednostek sektora publicznego

A67. W sektorze publicznym wymogi związane z informowaniem o oszustwach, niezależnie od tego, czy zostały wykryte w trakcie badania, czy też nie, mogą być przedmiotem specyficznych postanowień określających mandat badania lub powiązanego prawa, regulacji lub innych władz.

Przykłady czynników ryzyka oszustwa

Czynniki ryzyka oszustwa przedstawione w niniejszym załączniku są przykładami czynników, z którymi biegli rewidenci mogą mieć do czynienia w wielu sytuacjach. Odrębnie przedstawiono przykłady dotyczące dwóch rodzajów oszustw będących przedmiotem zainteresowania biegłego rewidenta, tj. oszukańczej sprawozdawczości finansowej oraz zawłaszczenia majątku. W związku z każdym z tych rodzajów oszustwa, czynniki ryzyka zostały w dalszej części sklasyfikowane w oparciu o trzy warunki, które z reguły spełniają się w związku z występowaniem istotnych zniekształceń spowodowanych oszustwem: (a) zachęty/naciski, (b) możliwości oraz (c) nastawienie/usprawiedliwienie. Mimo iż czynniki ryzyka dotyczą bardzo szerokiego zakresu sytuacji, stanowią one tylko przykłady, a tym samym, biegły rewident może zidentyfikować dodatkowe lub odmienne czynniki ryzyka. Nie wszystkie te przykłady mają zastosowanie we wszystkich okolicznościach, niektóre z nich mogą mieć większe lub mniejsze znaczenie w poszczególnych jednostkach, w zależności od ich wielkości lub charakterystyki struktury właścicielskiej lub okoliczności. Ponadto, kolejność przedstawionych przykładów czynników ryzyka oszustwa nie odzwierciedla ich względnej ważności ani częstotliwości występowania.

Czynniki ryzyka związane ze zniekształceniami spowodowanymi oszukańczą sprawozdawczością finansową

Poniżej znajdują się przykłady czynników ryzyka związanych ze zniekształceniami wynikającymi z oszukańczej sprawozdawczości finansowej.

Zachęty/naciski

Stabilność finansowa lub rentowność są zagrożone przez warunki ekonomiczne, branżowe lub operacyjne jednostki, takie jak (lub wskazane przez):

- Duża konkurencja lub nasycenie rynku w połączeniu ze zmniejszaniem się marż.
- Wysoka podatność na szybkie zmiany, takie jak zmiany technologiczne, produktowe lub zmiany stóp procentowych.
- Znaczący spadek popytu rynkowego oraz rosące niepowodzenia w działalności zarówno w branży jak i w całej gospodarce.
- Straty operacyjne stwarzające zagrożenie bankructwem, egzekucją mienia lub wrogim przejęciem.
- Powtarzające się ujemne przepływy pieniężne z działalności operacyjnej lub niezdolność do wypracowania przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej przy jednoczesnym wykazywaniu zysków i ich wzrostu.
- Szybki lub wyjątkowy wzrost rentowności, w szczególności w porównaniu z innymi firmami z tej samej branży.
- Nowe wymagania rachunkowości, ustawowe lub regulacyjne.

Nadmierne naciski wywierane na kierownika jednostki, aby sprostało wymogom lub oczekiwaniom stron trzecich spowodowane następującymi czynnikami:

- Oczekiwania co do poziomu lub kierunku rentowności przez analityków finansowych, inwestorów instytucjonalnych, znaczących kredytodawców lub inne strony zewnętrzne

(w szczególności oczekiwania, które są nadmiernie agresywne lub nierealistyczne), w tym oczekiwania stworzone przez kierownika jednostki poprzez, przykładowo, nadmiernie optymistyczne komunikaty prasowe lub informacje w raportach rocznych.

- Potrzeba pozyskania dodatkowego finansowania dłużnego lub kapitałowego, aby zachować konkurencyjność – w tym finansowanie kluczowych projektów badawczych i rozwojowych lub wydatków inwestycyjnych.
- Minimalne możliwości w zakresie sprostania wymogom związanym z wejściem na rynek giełdowy lub wymogom spłaty zadłużenia lub innych wymogom kowenantów.
- Dostrzegany lub faktyczny negatywny wpływ raportowanych słabych wyników finansowych na ważne transakcje będące w toku, takie jak połączenie jednostek gospodarczych lub zdobycie kontraktu.

Dostępne informacje wskazują na to, że osobista sytuacja finansowa kierownika jednostki lub osób sprawujących nadzór jest zagrożona przez finansowe wyniki działalności wynikające z:

- Znaczących udziałów finansowych w jednostce.
- Znacząca część ich wynagrodzenia (na przykład w formie premii, opcji na akcje, prowizji od umów zawierających dodatkowe wynagrodzenie po zawarciu transakcji) zależy od zrealizowania agresywnych celów dotyczących cen akcji, wyników działalności, sytuacji finansowej lub przepływów pieniężnych¹⁷.
- Osobistego gwarantowania zadłużenia jednostki.

Nadmierne naciski wywierane na kierownika jednostki lub personel operacyjny, aby zrealizował cele finansowe ustalone przez osoby sprawujące nadzór, w tym dotyczące sprzedaży lub rentowności, z którymi wiążą się określone formy zachęty.

Możliwości

Rodzaj branży lub działalności operacyjnej jednostki stwarza możliwość angażowania się w oszukańczą sprawozdawczość finansową, która może wynikać z:

- Znaczących transakcji z podmiotami powiązаныmi, które nie mieszczą się w zakresie normalnego toku działalności gospodarczej lub z podmiotami powiązаныmi, które nie są badane lub są badane przez inną firmę.
- Silnej pozycji finansowej lub zdolności do zdominowania sektora branżowego, która pozwala jednostce dyktować zasady lub warunki dostawcom lub klientom, co może skutkować zawieraniem nieodpowiednich transakcji lub zawieraniem transakcji na warunkach nierynkowych.
- Wyceny aktywów, zobowiązań, przychodów i kosztów w oparciu o znaczące szacunki, u podstaw których leżą subiektywne osądy lub niepewności, które trudno potwierdzić.
- Znaczących, nietypowych lub wysoce złożonych transakcji, szczególnie następujących pod koniec roku, które rodzą trudne pytania z zakresu „przewagi treści ekonomicznej nad formą”.

¹⁷ Programy motywujące kierownictwo mogą mieć charakter warunkowy i uzależniać ich spełnienie od osiągnięcia celów związanych tylko z niektórymi kontami lub wybranymi działaniami jednostki, mimo iż odnośne konta lub działania mogą nie być istotne dla jednostki jako całości.

- Faktu, iż ważne obszary działalności są zlokalizowane lub prowadzone na zasadach transgranicznych w systemach prawnych, w których funkcjonują różniące się między sobą środowiska gospodarcze i kulturowe.
- Wykorzystywanie w działalności pośredników gospodarczych, dla zatrudnienia których nie ma jasnego uzasadnienia gospodarczego.
- Istnienia pokaźnych sum na kontach bankowych lub działalność jednostek zależnych bądź oddziałów w rajach podatkowych, do których nie ma jasnego uzasadnienia ekonomicznego.

Monitorowanie ze strony kierownika jednostki jest nieskuteczne w wyniku następujących czynników:

- Zdominowanie kierownictwa przez jedną osobę lub małą grupę osób (w przypadku jednostki, w której właściciel zarządza swoją działalnością) bez wdrożenia kontroli kompensujących.
- Kontrola osób sprawujących nadzór nad procesem sprawozdawczości finansowej i kontrolą wewnętrzną jest nieefektywna.

Skomplikowana lub niestabilna struktura organizacyjna, na co wskazuje:

- Trudność ustalenia podmiotu lub osób posiadających udziały kontrolne w jednostce.
- Nadmiernie skomplikowana struktura organizacyjna, na którą składają się jednostki o nietypowej osobowości prawnej lub nietypowe zakresy uprawnień kierowniczych.
- Znacząca rotacja członków kierownictwa wyższego szczebla, radców prawnych lub osób sprawujących nadzór.

Elementy kontroli wewnętrznej wykazują słabości na skutek następujących czynników:

- Niewystarczające monitorowanie kontroli, w tym kontroli automatycznych oraz kontroli nad śródroczną sprawozdawczością finansową (w przypadku, gdy wymagana jest sprawozdawczość finansowa prowadzona na potrzeby zewnętrzne).
- Wysoka stopa rotacji lub zatrudnianie nieefektywnej kadry w obszarze księgowości, technologii informacyjnej oraz funkcji audytu wewnętrznego.
- Nieskuteczne systemy księgowo i informacyjne, w tym występowanie sytuacji pociągających za sobą istotne słabości kontroli wewnętrznej.

Nastawienie/Usprawiedliwienia

- Nieskuteczne przekazywanie, wdrażanie, wspieranie albo egzekwowanie wartości lub zasad etyki w jednostce przez kierownika jednostki, bądź nieskuteczne przekazywanie wartości lub standardów etycznych.
- Członkowie kierownictwa, niezajmujący się finansami nader aktywnie uczestniczą lub angażują się w wyborze zasad (polityki) rachunkowości lub dokonywaniu znaczących szacunków.
- Występowanie w przeszłości przypadków naruszenia przez jednostkę przepisów prawa o papierach wartościowych lub innych przepisów prawa i regulacji, bądź zgłaszane wobec jednostki, jej kierownictwa wyższego szczebla lub osób sprawujących nadzór oskarżenia o oszustwo bądź nieprzestrzeganie przepisów prawa i regulacji.

- Nadmierne zainteresowanie kierownika jednostki utrzymaniem bądź podwyższeniem giełdowych kursów akcji lub trendu zysku.
- Praktyka polegająca na zobowiązaniu się kierownika jednostki wobec analityków, kredytodawców i innych stron trzecich do realizacji nadmiernie wygórowanych lub nierealistycznych planów.
- Kierownikowi jednostki nie udaje się bez zbędnej zwłoki skorygować wykrytych istotnych słabości kontroli wewnętrznej.
- W interesie kierownika jednostki leży stosowanie nieodpowiednich środków służących zmniejszeniu wykazywanych zysków ze względów podatkowych.
- Niskie morale panujące wśród kierownictwa wyższego szczebla.
- Właściciel-kierownik nie odróżnia transakcji prywatnych od firmowych.
- Spory między udziałowcami w jednostce o zamkniętej strukturze własności.
- Powtarzające się próby kierownika jednostki zmierzające do tego, aby marginalne lub nieodpowiednie księgowania usprawiedliwić w oparciu o istotność.
- Napięte stosunki pomiędzy kierownikiem jednostki a obecnym lub poprzednim biegłym rewidentem, na co wskazują:
 - częste spory z obecnym lub poprzednim biegłym rewidentem dotyczące spraw związanych z rachunkowością, audytem lub sprawozdawczością,
 - nieuzasadnione wymagania wobec biegłego rewidenta, takie jak wyznaczenie nierealistycznych terminów przeprowadzenia badania lub przekazania sprawozdania biegłego rewidenta,
 - ograniczenia nakładane na biegłego rewidenta poprzez nadmierne ograniczenie dostępu do osób lub informacji, bądź możliwości skutecznego komunikowania się z osobami sprawującymi nadzór,
 - próby zdominowania biegłego rewidenta przez kierownika jednostki, w szczególności znajdujące wyraz w próbach wpływania na jego pracę lub na wybór bądź kontynuację współpracy z personelem wyznaczonym do zlecenia badania lub do konsultowania się w trakcie badania.

Czynniki ryzyka związane ze zniekształceniami spowodowanymi zawłaszczeniem majątku

Czynniki ryzyka oszustwa w związku ze zniekształceniami odnoszącymi się do zawłaszczenia majątku są także klasyfikowane w oparciu o trzy warunki, które z reguły spełniają się w związku z występowaniem oszustwa: zachęty/naciski, możliwości oraz nastawienie/usprawiedliwienie. Niektóre z czynników ryzyka oszustwa wynikające z oszukańczej sprawozdawczości finansowej mogą także występować w związku ze zniekształceniami wynikającymi z zawłaszczenia majątku. Na przykład, nieskuteczne monitorowanie ze strony kierownika jednostki oraz inne słabości kontroli wewnętrznej mogą występować w związku ze zniekształceniami wynikającymi z oszukańczej sprawozdawczości finansowej lub z zawłaszczenia majątku. Poniżej przedstawiono przykłady czynników ryzyka związanych z zniekształceniami wynikającymi z zawłaszczenia majątku.

Zachęty/naciski

Osobiste zobowiązania finansowe mogą prowadzić do wywierania nacisków na kierownika jednostki lub na pracowników mających dostęp do środków pieniężnych lub innych aktywów podatnych na kradzież w celu zawłaszczenia tych aktywów.

Negatywne związki pomiędzy jednostką a pracownikami posiadającymi dostęp do środków pieniężnych lub innych aktywów podatnych na kradzież mogą zachęcać tych pracowników do zawłaszczenia tych aktywów. Na przykład, negatywne związki mogą być wywołane przez:

- Znane lub przewidywane w przyszłości zwolnienia pracowników.
- Niedawne lub przewidywane zmiany w programach wynagrodzeń lub świadczeń na rzecz pracowników.

Awanse, wynagrodzenia lub inne świadczenia niezgodne z oczekiwaniami.

Możliwości

Niektóre cechy i okoliczności mogą zwiększyć podatność majątku na zawłaszczenie. Przykładowo, możliwości zawłaszczenia majątku wzrastają w związku z występowaniem następujących czynników:

- Duże kwoty gotówki w kasie lub duże kwoty transakcji gotówkowych.
- Zapasy w małej ilości, ale o wysokiej wartości lub, na które jest duże zapotrzebowanie.
- Łatwo wymienne aktywa, takie jak obligacje, diamenty lub podzespoły komputerowe.
- Środki trwałe niewielkich rozmiarów, łatwo zbywalne lub, co do których nie sposób precyzyjnie ustalić, kto jest ich właścicielem.

Nieodpowiednia kontrola wewnętrzna nad aktywami może zwiększyć podatność na ich zawłaszczenie. Na przykład, zawłaszczenie aktywów może mieć miejsce, gdy występuje:

- Nieodpowiedni podział obowiązków lub niezależnych kontroli.
- Nieodpowiedni nadzór nad wydatkami kierownictwa wyższego szczebla, takimi jak koszty podróży i inne zwroty poniesionych wydatków.
- Nieodpowiedni nadzór ze strony kierownika jednostki nad pracownikami odpowiedzialnymi za majątek, na przykład, niewłaściwy nadzór lub monitorowanie odległych lokalizacji.
- Nieodpowiednia sprawdzenie osób aplikujących na pracowników mających dostęp do majątku.
- Nieodpowiednia ewidencja księgowa majątku.
- Nieodpowiedni system autoryzacji i zatwierdzania transakcji (na przykład zakupów).
- Nieodpowiednie fizyczne zabezpieczenie środków pieniężnych, papierów wartościowych, zapasów lub środków trwałych.
- Brak pełnego i dokonywanego na bieżąco uzgadniania aktywów.
- Brak odpowiedniej i sporządzanej na bieżąco dokumentacji transakcji, na przykład, not uznaniowych (faktur korygujących) za zwrócone towary.

- Niewykorzystywanie obowiązkowych urlopów przez osoby sprawujące kluczowe funkcje kontrolne.
- Nieodpowiednie zrozumienie przez kierownika jednostki zagadnień dotyczących technologii informacyjnej, co umożliwi pracownikom zajmującym się nią, dokonanie zawłaszczenia.
- Nieodpowiednie kontrole dostępu do zautomatyzowanych danych, w tym kontrole i przeglądy rejestrów zdarzeń w systemie komputerowym.

Nastawienie/usprawiedliwienia

- Lekceważenie potrzeby monitorowania lub obniżenia ryzyk związanego z zawłaszczeniem aktywów.
- Lekceważenie kontroli wewnętrznej nad zawłaszczeniem aktywów, które przejawia się w obejściu istniejących kontroli lub w niepodejmowaniu odpowiednich czynności zaradczych w związku ze znanymi słabościami kontroli wewnętrznej.
- Zachowanie wskazujące na irytację lub niezadowolenie z jednostki lub sposobu traktowania przez nią pracowników.
- Zmiany sposobu zachowania lub stylu życia, co może wskazywać na zawłaszczenie aktywów.
- Tolerowanie drobnych kradzieży.

Przykłady możliwych procedur badania w reakcji na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Poniżej znajdują się przykłady możliwych procedur badania stosowanych w reakcji na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wynikającym z oszukańczej sprawozdawczości finansowej i zawłaszczenia majątku. Mimo, iż te procedury dotyczą bardzo szerokiego zakresu sytuacji, stanowią one tylko przykłady, a zatem nie muszą być najbardziej odpowiednie ani konieczne w każdych okolicznościach. Ponadto kolejność procedur nie odzwierciedla ich relatywnej ważności.

Rozważania na poziomie stwierdzenia

Szczegółowe działania podejmowane przez biegłego rewidenta odpowiednio do oszacowanego ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem będą różne, zależnie od rodzaju oraz kombinacji czynników ryzyka oszustwa lub zidentyfikowanych warunków oraz zależne od rodzajów transakcji, sald kont, ujawnień oraz stwierdzeń, na które mogą wpływać.

Poniżej przedstawiono przykłady takich działań:

- Odwiedzenie lokalizacji lub przeprowadzanie nieoczekiwanych i niezapowiadanych testów. Na przykład, biegły rewident uczestniczy w inwentaryzacji w miejscach, gdzie jego obecność nie była wcześniej zapowiadana lub w przeliczeniu, w wybranym zaskoczenia dniu, posiadanej przez jednostkę gotówki.
- Zażądanie, aby spis z natury odbył się na koniec okresu sprawozdawczego lub w dniu zbliżonym do tego terminu, co minimalizuje ryzyko manipulacji saldami w okresie między datą spisu a końcem okresu sprawozdawczego.
- Zmiana podejścia do badania w bieżącym roku. Na przykład, następuje kontakt się z głównymi odbiorcami i dostawcami w formie ustnej, niezależnie od wysłania do nich pisemnego potwierdzenia, a także zwrócenie się z prośbą o potwierdzenia do określonych komórek organizacyjnych firmy lub zasięgnięcie dodatkowych lub innych niż zwykle informacji.
- Przeprowadzanie szczegółowego przeglądu korygujących księgowania na koniec kwartałów lub rocznych i przesłanie tych, które wydają się nietypowe, co do rodzaju lub kwoty.
- Zbadanie i przesłanie możliwości powiązań między stronami znaczących i nietypowych transakcji, a w szczególności transakcji przeprowadzonych na koniec roku oraz źródeł finansowania tych transakcji.
- Przeprowadzenie analitycznych procedur badania wiarygodności na podstawie szczegółowych danych. Na przykład, porównanie sprzedaży i kosztów własnych sprzedaży według lokalizacji, grup produktów lub miesięcy z powstałymi oczekiwaniami biegłego rewidenta na ten temat.
- Przeprowadzenie rozmów z pracownikami związanymi z obszarami, w których zidentyfikowano ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, aby

poznać ich pogląd na temat ryzyka oraz tego, czy i w jaki sposób kontrole reagują na to ryzyko.

- Jeżeli inni niezależni biegli rewidentzi badają sprawozdania finansowe jednej lub większej liczby jednostek zależnych, działów lub oddziałów, omówienie z tymi biegłymi rewidentami zakresu działań koniecznych do przeprowadzenia reakcji na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wynikającego z transakcji i działań tych części składowych.
- Jeżeli w związku ze sprawozdaniem finansowym, z którą wiąże się wysokie ryzyko zniekształcenia spowodowanego oszustwem, szczególnie ważna jest praca eksperta, zastosowanie dodatkowych procedur względem niektórych lub wszystkich założeń, metod lub ustaleń eksperta, aby upewnić się, że jego ustalenia nie są nieuzasadnione lub zaangażowanie w tym celu innego eksperta.
- Przeprowadzenie procedur badania, w celu analizy wybranych sald bilansu otwarcia uprzednio zbadanego sprawozdania finansowego, aby ocenić sposób rozwiązania pewnych kwestii, które uprzednio wymagały oszacowań księgowych lub zastosowania osądów, na przykład, rezerw na zwroty towarów i czy rozwiązanie ich potwierdziło przewidywanie.
- Zbadanie kont lub innych zestawień sporządzonych przez jednostkę, z uwzględnieniem uzgodnień śródrocznych.
- Przeprowadzenie wspomaganych komputerowo technik badania, w celu przetestowania występowania anomalii w zbiorze.
- Przetestowanie integralności ewidencji komputerowej i transakcji.
- Pozyskiwanie dodatkowych dowodów badania ze źródeł zewnętrznych wobec badanej jednostki.

Specyficzne reakcje – zniekształcenia spowodowane oszukańczą sprawozdawczością finansową

Przykłady reakcji na oszacowanie przez biegłego rewidenta ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszukańczą sprawozdawczością finansową:

Ujmowanie przychodów

- Przeprowadzanie analitycznych procedur badania wiarygodności przychodów przy zastosowaniu szczegółowych danych, na przykład, poprzez porównanie przychodów ujętych w bieżącym okresie sprawozdawczym w podziale na miesiące, linię produktową lub segment działalności z porównywalnymi danymi z wcześniejszych okresów. Wspomagane komputerowo techniki badania mogą być pomocne w identyfikowaniu nietypowych lub nieoczekiwanych powiązań lub transakcji związanych z przychodami.
- Uzyskanie od klientów potwierdzeń dotyczących niektórych istotnych warunków umownych oraz braku dodatkowych umów, gdyż odpowiednie księgowania zależą często od takich warunków umów, zaś podstawa udzielenia rabatów lub okres sprawozdawczy, do którego się odnoszą, są często słabo udokumentowane. Na przykład, kryteria zatwierdzania, warunki dostaw i płatności, brak przyszłych lub aktualnych zobowiązań dostawców, prawo do zwrotu produktu, gwarantowane kwoty odsprzedaży, warunki dotyczące anulowania zamówień lub refundacji są często ważne w takich okolicznościach.

- Skierowanie do pracowników ds. sprzedaży i marketingu w jednostce lub wewnętrznych radców prawnych zapytań w sprawie sprzedaży lub dostaw w czasie zbliżonym do końca okresu sprawozdawczego oraz ich wiedzy na temat nietypowych zasad lub warunków związanych z tymi transakcjami.
- Osobista obecność w jednej lub w większej liczbie lokalizacji na koniec okresu sprawozdawczego w celu obserwacji towarów przeznaczonych lub przygotowywanych do wysyłki (lub zwrotów oczekujących na przetworzenie) oraz przeprowadzenie innych odpowiednich procedur dotyczących sprzedaży lub ustalenia stanu zapasów na przełomie okresów sprawozdawczych.
- W przypadkach, w których transakcje dotyczące przychodów są inicjowane, przetwarzane i rejestrowane elektronicznie, przeprowadzenie kontroli w celu ustalenia, czy dostarczają one pewności, że zarejestrowane transakcje dotyczące przychodów wystąpiły i zostały odpowiednio zarejestrowane.

Stany zapasów

- Zbadanie zapisów jednostki dotyczących zapasów w celu określenia lokalizacji lub pozycji zapasów wymagających szczególnej uwagi podczas lub po spisie z natury.
- Obserwacja spisu z natury przeprowadzona w sposób niezapowiedziany w pewnych lokalizacjach lub przeprowadzenie spisu z natury we wszystkich lokalizacjach w tym samym czasie.
- Przeprowadzenie spisu z natury na koniec okresu sprawozdawczego lub w okresie zbliżonym do tego terminu w celu zminimalizowania ryzyka nieodpowiedniej manipulacji pomiędzy stanem wynikającym ze spisu i stanem na koniec okresu sprawozdawczego.
- Przeprowadzenie dodatkowych procedur w czasie obserwacji spisu, na przykład, bardziej dokładne sprawdzenie zawartości pozycji znajdujących się w zamkniętych opakowaniach, sposobu, w jaki towary są układane (na przykład, puste pola) lub etykietowane oraz jakości (tj. czystość, próba i stężenie) substancji płynnych takich, jak perfumy lub środki chemiczne. W tym przypadku pomocne może być zatrudnienie eksperta.
- Porównanie ilości za bieżący okres sprawozdawczy z ilościami za okresy poprzednie w oparciu o kryterium rodzaju lub kategorii zapasów, lokalizacji lub inne kryteria, albo porównanie ilości przeliczonych z ewidencją bieżącą.
- Zastosowanie wspomaganych komputerowo technik badania w celu dalszego przetestowania zestawienia spisu zapasów - na przykład, dokonując sortowania w oparciu o identyfikator, aby sprawdzić kontrole zasad nadania identyfikatora lub numer seryjny w celu sprawdzenia możliwości pominięcia lub zdublowania pozycji.

Oszacowania dokonane przez kierownictwo

- Zatrudnienie eksperta, aby dokonał niezależnego oszacowania w celu porównania go z oszacowaniem kierownictwa.
- Kierowanie zapytań do osób spoza kierownictwa i działu księgowości w celu potwierdzenia zdolności i zamierzeń kierownictwa związanych z realizacją planów mających związek z dokonanymi oszacowaniami.

Specyficzne reakcje – zniekształcenia wynikające z zawłaszczenia majątku

Różne okoliczności mogą narzucać siłą rzeczy różne reakcje. Zazwyczaj w badaniu reakcją na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związanego z zawłaszczeniem majątku, będzie nakierowanie na określone salda księgowo i grupy transakcji. Chociaż niektóre z reakcji w badaniu spośród przedstawionych powyżej wymienionych w dwóch kategoriach, można zastosować w takich okolicznościach, zakres pracy powinien ściśle wiązać się z konkretnymi informacjami na temat ryzyka zawłaszczenia, które zostało zidentyfikowane. Przykłady reakcji biegłego rewidenta na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego zawłaszczeniem majątku są następujące:

- Przeliczenie gotówki lub papierów wartościowych na koniec roku lub w okresie zbliżonym do tego terminu.
- Potwierdzanie bezpośrednio z klientami ich sald i obrotów (w tym, przyznanego kredytu kupieckiego i zwrotów towarów oraz dat dokonania płatności) w okresie objętym badaniem.
- Analizowanie odzyskanych spisanych uprzednio kwot aktywów.
- Analizowanie niedoborów w zapasach w podziale na lokalizację lub rodzaj produktu.
- Porównywanie kluczowych wskaźników zapasów z normami w danej branży.
- Przegląd dokumentacji uzupełniającej w związku ze zmniejszeniami w bieżącej ewidencji zapasów.
- Przeprowadzenie komputerowego dopasowania listy dostawców z listą pracowników w celu zidentyfikowania pasujących do siebie adresów lub numerów telefonów.
- Przeprowadzenie komputerowego przeszukania zapisów dotyczących listy płac w celu zidentyfikowania duplikujących się adresów, pracowników, numerów identyfikacji podatkowej lub kont bankowych.
- Przegląd tych akt osobowych, które nie zawierają lub zawierają niewielkie dowody związane z działalnością danej osoby, na przykład nie występują oceny wyników działalności.
- Analiza rabatów od sprzedaży lub zwrotów pod kątem nietypowych tendencji lub trendów.
- Potwierdzenia specyficznych warunków umów ze stronami trzecimi.
- Uzyskanie dowodów na to, że umowy zostały zrealizowane zgodnie z ich warunkami.
- Przegląd poprawności dużych lub nietypowych kosztów.
- Przegląd zasad autoryzacji i wartości bilansowej pożyczek udzielonych kierownictwu wyższego szczebla i podmiotom powiązanym.
- Przegląd poprawności raportów dotyczących kosztów przedstawionych przez kierownictwo wyższego szczebla.

Przykłady okoliczności wskazujących na możliwość oszustwa

Poniżej przedstawiono przykłady okoliczności, które mogą wskazywać na możliwość, że sprawozdanie finansowe zawiera istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem.

Rozbieżności w zapisach dziennika, w tym:

- Transakcje, których nie ujęto w sposób kompletny lub w odpowiednim czasie, lub których kwotę, okres sprawozdawczy, klasyfikację ujęto nieodpowiednio albo niezgodnie z zasadami (polityką) jednostki.
- Niepotwierdzone lub nieautoryzowane salda albo transakcje.
- Dokonywane w ostatniej chwili korekty, które znacząco wpływają na wyniki finansowe.
- Dowody wskazujące na to, że dostęp pracowników do systemów i zapisów nie jest zgodny z tym, jaki jest niezbędny do wykonywania ich zatwierdzonych obowiązków.
- Sugestie lub skargi składane biegłemu rewidentowi na temat domniemanego oszustwa.

Sprzeczne lub brakujące dowody, w tym:

- Brakujące dokumenty.
- Dokumenty, co do których występuje przypuszczenie, że zostały zmienione.
- Brak dostępu do dokumentów w innej formie niż kserokopia lub przekazanych drogą elektroniczną, podczas gdy oczekuje się istnienia tych dokumentów w formie oryginalnej.
- Znaczące niewyjaśnione pozycje wynikające z uzgodnień.
- Nietypowe zmiany w bilansie, zmiany trendów lub ważnych powiązań lub wskaźników sprawozdania finansowego - na przykład należności rosnące szybciej niż przychody.
- Niespójne, niejasne lub niewiarygodne odpowiedzi kierownika jednostki lub pracowników na zapytania lub zastosowane procedury analityczne.
- Nietypowe rozbieżności między zapisami jednostki a odpowiedziami na potwierdzenie.
- Duże ilości zapisów po stronie kredytowej oraz innych korekt wprowadzonych na kontach należności.
- Niewyjaśnione lub niedostatecznie wyjaśnione różnice między kontami należności z ksiąg pomocniczych a kontem syntetycznym oraz pomiędzy zestawieniami klientów a kontami należności w księgach pomocniczych.
- Brakujące lub nieistniejące anulowane czeki w sytuacji, kiedy anulowane czeki są zwykle zwracane do jednostki wraz z wyciągiem bankowym.
- Znaczące ilości brakujących zapasów lub aktywów rzeczowych.
- Niedostępne lub brakujące dowody elektroniczne, niespójne z obowiązującymi w jednostce zasadami i polityką przechowywania dokumentacji księgowej.
- Mniej odpowiedzi potwierdzenia, aniżeli można by oczekiwać lub więcej odpowiedzi, aniżeli można by oczekiwać.

- Niezdolność do stworzenia dowodów dotyczących rozwoju kluczowych systemów oraz testowania zmian programów, jak też działań związanych z wdrożeniem lub zmianami systemów w bieżącym roku.

Problematyczne lub nietypowe powiązania między biegłym rewidentem a kierownikiem jednostki, w tym:

- Odmowa dostępu do zapisów, pomieszczeń, niektórych pracowników, klientów, dostawców lub innych, od których można oczekiwać dowodów badania.
- Wyśrubowane wymogi czasowe nałożone przez kierownika jednostki w celu rozwiązania złożonych lub spornych kwestii.
- Skargi kierownika jednostki dotyczące przeprowadzonego badania lub zastraszanie członków zespołu wykonującego zlecenie przez kierownika jednostki, w szczególności w związku z krytycznymi ocenami dowodów badania biegłego rewidenta lub w związku z rozwiązywaniem potencjalnych sporów z kierownikiem jednostki.
- Nietypowe opóźnienia jednostki w przekazywaniu wymaganych informacji.
- Niechęć do umożliwienia biegłemu rewidentowi dostępu do kluczowych plików elektronicznych w celu przeprowadzenia testów z zastosowaniem wspomaganych komputerowo technik badania.
- Odmowa dostępu do pomieszczeń i do kluczowych pracowników zajmujących się operacjami IT, w tym bezpieczeństwem, funkcjonowaniem i rozwojem systemów.
- Niechęć do dodania lub korekty ujawnień w sprawozdaniu finansowym, aby uczynić je bardziej kompletnym i zrozumiałym.
- Niechęć do zajęcia się bez zbędnej zwłoki zidentyfikowanymi słabościami kontroli wewnętrznej.

Inne

- Niechęć kierownika jednostki do pozwolenia biegłemu rewidentowi na osobiste spotkania z osobami sprawującym nadzór.
- Zasady (polityka) rachunkowości, które wydają się odbiegać od norm obowiązujących w branży.
- Częste zmiany szacunków księgowych, które nie są skutkiem zmiany okoliczności ich ustalania.
- Tolerowanie nieprzestrzegania kodeksu postępowania jednostki.

Niniejszy Międzynarodowy Standard Badania 240 *Obowiązki biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* uchwalony przez International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), opublikowany przez International Federation of Accountants (IFAC) w grudniu 2016 r. w języku angielskim, został przetłumaczony na język polski przez Polską Izbę Biegłych Rewidentów w marcu 2019 r. i jest powielany za zgodą IFAC. Proces tłumaczenia Międzynarodowych Standardów Badania był rozważony przez IFAC i tłumaczenie zostało przeprowadzone zgodnie z „Policy Statement - Policy for Translating Publications of the International Federation of Accountants”. Zatwierdzonym tekstem Międzynarodowych Standardów Badania jest tekst opublikowany przez IFAC w języku angielskim.

Tekst w języku angielskim Międzynarodowy Standard Badania 240 *Obowiązki biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* © 2016 International Federation of Accountants (IFAC). Wszelkie prawa zastrzeżone.

Tekst w języku polskim Międzynarodowy Standard Badania 240 *Obowiązki biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* © 2019 International Federation of Accountants (IFAC). Wszelkie prawa zastrzeżone.

Tytuł oryginału: International Standards on Auditing 240 *The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*,
opublikowany w: *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements 2016-2017 Edition, Volume I*, ISBN: 978-1-60815-318-3

Aby uzyskać zgodę na powielanie, przechowywanie lub przesyłanie, albo w inny podobny sposób wykorzystywać niniejszy dokument, napisz na adres: Permissions@ifac.org